

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ» ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№ 4(24) қазан-желтоқсан 2020
ISSN 2710-3994

Бас редактор:
Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы

Редакциялық алқа:

Абашиин Сергей Николаевич – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Санкт-Петербургтегі Европа университеті (Ресей)
Абдырахманов Толобек Абылович – тарих ғылымдарының докторы, профессор, И. Арабаев атындағы Қызыл мемлекеттік университетінің ректоры. (Қырғызстан)
Аяган Бүркітбай Гелманұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институты директорының орынбасары. (Қазақстан)
Әлімбаев Нұрсан – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік музейінің директоры. (Қазақстан)
Әбусейтова Меруерт Қуатқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының «Тарихи материалдарды зерттеу» орталығының директоры. (Қазақстан)
Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)
Голден Кэти Стромилл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University) (АҚШ)
Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)
Қожамжарова Дария Пернешқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)
Кожирова Светлана Басиевна – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры (Қазақстан)
Козодой Виктор Иванович – тарих ғылымдарының докторы, профессор. (Ресей)
Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)
Көмеков Болат Ешимхамедұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қыпшақтану институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)
Матыжанов Кенжехан Ісламжанұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)
Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)
Муртазаева Рахборхон Хамидқызы – тарих ғылымдарының докторы, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті «Өзбекстан тарихы» кафедрасының профессоры. (Өзбекстан)
Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – PhD доктор, Гданьск қаласындағы Екінші дүниежүзілік соғыс мұражайының ғылыми қызметкері. (Польша)
Римантас Желвис (Zelvys Rimantas) – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті (Литва)
Самашев Зайнолла Самашұлы – археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)
Сайлан Болат Санабайұлы – тарих ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)
Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Сыдықов Ерлан Бәтташұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)
Таймағамбетов Жәкен Қожамметұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

Жауапты редактор:

Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы

Ғылыми редактор:

Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы

Редактор:

Кубеев Рустем Жаулыбайұлы

Жауапты хатшы:

Қоңқабаева Арайлым

Техникалық хатшы:

Хумарзах Алтынбек

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

- Абашиев Сергей Николаевич – доктор исторических наук, профессор, Европейский университет в Санкт-Петербурге (Россия)*
Абдырахманов Толобек Абылович – доктор исторических наук, профессор, ректор Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева (Кыргызстан)
Алимбай Нурсан – кандидат исторических наук, профессор, директор Центрального государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)
Абусейтова Меруерт Хуатовна – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Республиканского центра по изучению исторических материалов Института востоковедения имени Р.Б. Сулейменова (Казахстан)
Абиль Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)
Аяган Буркитбай Гелманович – доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)
Голден Кэйти Стромилл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Государственный университет долины Миссисипи (Mississippi Valley State University) (США)
Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан)
Карибаев Берекет Бахытжанович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)
Кожамжарова Дария Пернеиовна – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова (Казахстан)
Кожирова Светлана Басиевна – доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНК «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований (Казахстан)
Козодой Виктор Иванович – доктор исторических наук, профессор (Россия)
Кокебаева Гульжаухар Какеновна – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч.Валиханова КН МОН РК (Казахстан)
Кумеков Болат Ешмухамбетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчакведения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)
Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)
Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)
Муртазаева Рахборхон Хамидовна – доктор исторических наук, профессор кафедры «Истории Узбекистана» Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. (Узбекистан)
Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – доктор PhD, профессор, главный специалист научного отдела Музея Второй мировой войны г. Гданьска (Польша)
Римантас Желвис (Želvyas Rimantas) – доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет (Литва)
Самашев Зайнолла Самашевич – археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А.Маргулана КН МОН РК (Казахстан)
Сайлан Болат Санабаевич – доктор исторических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)
Сыдыков Ерлан Батташевич – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)
Таймагамбетов Жакен Кожакметович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК (Казахстан)

Ответственный редактор:

Каипбаева Айнагуль Толганбаевна

Научный редактор:

Козыбаева Махаббат Маликовна

Редактор:

Кубеев Рустем Джаулыбайулы

Ответственный секретарь:

Конкабаева Арайлым Нурболатовна

Технический секретарь:

Хумарзах Алтынбек

Editor-In-Chief:

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Members of editorial board:

Abashin Sergei Nikolaevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, European University at St. Petersburg (Russia)
Abdyrakhmanov Tolobek Abylovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of I. Arabaev Kyrgyz State University (Kyrgyzstan)

Alimbay Nursan – Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Abusseitova Meruert Khuatovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of the Republican Center for the Study of Historical Materials at R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Kazakhstan)
Abil Yerkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Ayagan Burkitbai Gelmanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Golden Kathie Stromile – PhD, Mississippi Valley State University (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University (Kazakhstan)

Karibayev Bereket Bakhytzhonovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Kozhamzharova Daria Perneshovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University (Kazakhstan)

Kozhirova Svetlana Bassievna – Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies (Kazakhstan)

Kozodoi Viktor Ivanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Russia)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, chief researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MES RK (Kazakhstan)

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Matyzhanov Kenzhekhan Slyamzhanovich – Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art (Kazakhstan)

Morrison Alexander – PhD, Professor, University of Oxford (UK)

Murtazayeva Rakhborkhon Khamidovna – doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of «History of Uzbekistan» of Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Panto Dmitri – PhD, researcher at the Museum of the Second World War in Gdansk (Poland)

Rimantas Želyys – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University (Lithuania)

Samashev Zainolla Samashevich – archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of German Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology CS MES RK (Kazakhstan)

Sailan Bolat Sanabayevich – Doctor of Historical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Sydykov Erlan Battashevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Executive Editor:

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna

Scientific Editor:

Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Editor:

Kubeyev Rustem Dzhaulybayevich

Executive Secretary

Konkabayeva Arailym Nurbolatovna

Technical secretary:

Khumarzakh Altynbek

ҒТАХР / МРНТИ / IRSTI 03.20.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СОҒЫСТАН КЕЙІНГІ ЖЫЛДАРДАҒЫ САУАТТЫЛЫҚ ПЕН БІЛІМ ДЕНГЕЙІ (1946-1955)

Қали А.Н.

Тарих магистрі, КҒҚ, Ш.Ш. Уәлиханов ат. Тарих және этнология институты.
Қазақстан, Алматы қ.

Аңдатпа. *Kipisce.* Мақалада соғыстан кейінгі жылдардағы Қазақстандағы сауаттылық пен білім беруді дамытудың ахуалы қарастырылады. 1945-1955 жылдар республикадағы білім беру саласындағы ең күрделі үдерістер орын алған кезең. Республикадағы экономикалық тұрақсыздықтың салдарынан балалардың толық қамтылмауы, оқыту тілін білмеуі сауаттылық пен білім беру деңгейін тежеді. Сонымен қатар, жергілікті ұлт өкілдерімен бірге, соғыс жылдары елімізге депортациялау барысында қоныс аударған халық – арнайы қоныс аударушыларды орналастырумен қатар, олардың сауаттылығын арттыру және мектепке тарту, білім беру жұмыстарында көптеген қиыншылықтар орын алды. Мақалада ұлттық оқу орындары мен онда оқыған балалар санының статистикасын анықтайтын архив құжаттары мен статистикалық мәліметтер пайдаланылды.

Түйін сөздер: арнайы қоныс аударылғандар, күнделікті тарих, интернат, мұғалім, оқу жылы, мектеп, ЖОО, экономика, соғыстан кейінгі жылдар, білім, сауаттылық

УРОВЕНЬ ГРАМОТНОСТИ И ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ В ПОСЛЕВОЕННЫЕ ГОДЫ (1945-1955 гг.)

Қали А.Н.

Магистр истории, МНС. Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. Казахстан, г. Алматы.

Аннотация. *Введение.* В статье рассматривается ситуация с развитием грамотности и образования в Казахстане в послевоенные годы. 1945-1955 годы были периодом наиболее сложных процессов в сфере просвещения в республике. Из-за экономических трудностей послевоенного времени, неполного охвата детей школьным образованием, незнания языка обучения отрицательно влияли на уровень грамотности и образования. Кроме того, было много сложностей в повышении уровня грамотности и приема в школы, а также в размещении спецпереселенцев, депортированных в республику во время войны. Эти же трудности испытывало и местное население. В статье использованы архивные документы, определяющие статистику национальных образовательных учреждений и количество обучающихся в них детей.

Ключевые слова: грамотность, образование, послевоенные годы, экономика, ВУЗ, школа, учебный год, учитель, интернат, спецпереселенцы, повседневная история.

THE LEVEL OF LITERACY AND EDUCATION IN KAZAKHSTAN IN THE POST-WAR YEARS (1945-1955)

Kali A.N.

Master's in History. Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology.
Kazakhstan, Almaty.

Abstract. Introduction. The article examines the situation with the development of literacy and education in Kazakhstan in the post-war years. 1945-1955 were a period of the most complex processes in the field of education in the Republic. Due to the economic difficulties of the post-war period, incomplete school enrolment, and lack of knowledge of the language of instruction negatively affected the level of literacy and education. In addition, there were many difficulties in raising the level of literacy and school admission, as well as in accommodating children who were deported to the Republic during the war. The same difficulties were experienced by the local population. The article uses archival documents that determine the statistics of national educational institutions and the number of children enrolled in them.

Keywords: literacy, education, post-war years, economy, university, school, academic year, teacher, boarding school, special settlers, everyday history.

Кіріспе

Соғыстан кейінгі жылдары КСРО-да қоғамдық өмірдің барлық аспектілерін модернизациялау ғылыми жетістіктерді қолдану саласының едәуір кеңеюіне әкелді. Ол үшін кеңес адамының кәсіби даярлығының сапасына тікелей әсер ететін ғылыми білімнің негіздері қоғамдағы білім беру жүйесінің басты буыны болып табылатын жалпы білім беретін мектепте қаланатындығына назар аударыла бастады. Сонымен бірге қоғамның экономикалық, әлеуметтік және моральдық дамуы көбінесе білім беру жүйесінің жағдайына байланысты. Білім беру жүйесін жаңғыртпай ел дамуында нақты ілгерілеушілік болмайтыны айдан анық. Мемлекеттің міндеттеріне сәйкес келетін білім азаматтарға елдің экономикалық өміріне тезірек және тиімді қосылуға, әлеуметтік мәселелерді тиімді шешуге мүмкіндік береді. Шетелдік және отандық тарихи тәжірибе білім беру ісі елдің дамуын жеделдетудің маңызды шарттарының бірі екенін көрсетіп келеді. Сондықтан мемлекет әрқашан еліміздегі білім беру жүйесін реформалау проблемаларына, ең алдымен жалпы білім беретін мектепті реформалауға назар аударады.

Мәселен, Ұлы Отан соғысы жылдарында Қазақ КСР-інде, бүкіл ел бойынша, ауылда және қалада он жыл бойы жалпыға бірдей міндетті жеті жылдық оқытуды жүзеге асыру уақытша тоқтатылды, балаларды мектеппен қамту айтарлықтай төмендеді. Ал соғыстан кейінгі жылдары мектептерді біртіндеп қаржыландыру, оларды техникалық жабдықтармен және қажетті заттармен қамтамасыз ету басталды. Политехникалық білім беруге баса назар аударылып, оның негіздері мектеп мекемелерінде оқытылды. Қала мен ауылдық жерлерде мектеп ашу, балаларды мектепке тарту, мектеп салу, оқулықпен қамтамасыз ету, оқу бағдарламаларын дайындау мәселелері кезек күттірмейтін маңызды мәселе ретінде күн тәртібіне қойылды.

Материалдар мен әдістер

Мақаланы жазу барысында мәдениет пен білім-ғылым мәселесіне қатысты тарих ғылымының танымал мамандарының зерттеулерінде көрініс тапқан өзекті мәселелер тұрғысынан зерделенді. Осы тақырыпты толыққанды зерттеген ғалымдар мен мамандардың ғылыми зерттеулері мен еңбектері басшылыққа алынды. Жұмысты жазуда тарихи жүйелілік, тарихи

салыстырмалылық, жазба деректерді зерттеу, деректерді талдау, құжаттарды саралау сияқты тарихи зерттеулердің дістүрлі әдістері қолданылды. Зерттеудің әдіснамалық негізін қазіргі уақытта ғылым тарихнамалары мен әдіскерлері ұсынған теориялық принциптер мен критерийлер жиынтығы құрайды.

Талдау

Қазақстан тарихындағы кеңестік кезеңнің мәдениеті туралы қазіргі заманғы ғылыми-тарихи білім 1941-1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысы жылдарында қалыптаса бастады. Ғылыми деңгейде алғаш рет авторлық ұжымын А.М. Панкратова басқарған 1943 ж. жарық көрген «Қазақ КСР тарихы. Ежелгі дәуірден бүгінгі күнге дейінгі» академиялық басылымда, қазақстандық тарихнамада алғаш рет Қазақстан мәдениетінің тарихы «Кеңестік Қазақстандағы мәдени революция» атты жеке тарауда қарастырылды (Қазақ КСР тарихы. Ежелгі дәуірден бүгінгі күнге дейін, 1943:)

Соғыстан кейінгі жылдары білім беру саласына арналған мақалалар біз ұсынған мәселелердің көптеген аспектілерін қамтыды. Алайда, оларда мына бағыттарды толығымен зерттеуге мүмкіндік берілгенін атап өткен жөн: 1) сауаттылықты арттыру және білім беру жолдары; 2) мектеп оқулықтары туралы; 3) мектеп үйлері мен оларды жабдықтау мәселесі.

Өкінішке орай, тәуелсіз Қазақстан Республикасында жалпы білім беретін мектептің даму тарихы туралы арнайы ғылыми зерттеулер өте аз. Сондықтан біз ертерек кезеңнің бірқатар жалпылама еңбектерін қарастырдық. Аталған жұмыстардың өзіне тән ерекшелігі Қазақстандағы кеңестік мектептің әр түрлі уақыт кезеңдеріндегі даму көрінісін ауқымды мұрағаттық статистикалық материалдар негізінде зерттеуінде. Көптеген күрделі мәселелерді шешу қажет болды: Ұлттық мұғалімдердің кадрларын дайындау, Оқыту тілі, оқу құралдарын құрастыру, қазақ қыздарымен мектеп егу және т.б. мәселелерді шешу. Дәл осы факторлар мектептегі білім беруді дамыту зерттеушілерінің назарын аударды.

Біз қарастырған еңбектердің ішіндегі ерекше атап өтуге А.И. Сембаевтың «История развития советской школы в Казахстане» атты кітабы лайық. Автор ұлттық мектептің көптеген мәселелерін ашып көрсетеді, оқу жоспарларының, бағдарламалар мен оқулықтардың құрылу тарихын айқындайды, халықтық білім беру бойынша маңызды құжаттарды келтіреді: «ҚазАССР бірыңғай еңбек мектебінің жарғысы», «Қазақ мектептерінің-коммуналарының Жарғысы», «ҚазАССР шаруа жастарының мектептері туралы ереже» (Сембаев, 1962:365). Бұл материалдар күні бүгінге дейін маңыздылығын жоғалтқан жоқ және ағартушылар үшін үлкен қызығушылық тудырады. Тағы бір маңызды аспект А.И. Сембаев ХХ ғ. 20-30-шы жылдары Қазақстанда мектептегі білім беру құрылымын сипаттай отырып, сол кездің өзінде концентраттар туралы айтып, осындай жүйенің мәнін түсіндірді, ал бүгінгі күні тарихи материалды құрудың бұл қағидаты басым болды.

Республикадағы білім беру тарихы мен кеңестік кезеңдегі жалпы білім беретін мектеп тарихының дәстүрлі мәселелерін қамтитын Г.К. Задорожныйдың «Школы Казахстана (1946-1970 гг.)» тақырыбындағы алғашқы еңбекте Қазақстан Компартиясының басшылық ету, республика мектептерінің оқу-материалдық базасын нығайту жөніндегі іс-шаралары, педагогикалық кадрларды даярлау және олардың біліктілігін арттыру жөніндегі партиялық ұйымдардың қызметі мәселелері қарастырылады (Задорожный, 1975:246). Кітапта республика мектептері құрылысының динамикасы келтірілген. Соғыстан кейінгі алғашқы онжылдықта колхоздар есебінен мектептер салу басым болды. Осы уақыт ішінде колхоздар 1427 мектеп салса, мемлекеттік бюджет есебінен 108 мектеп салынған. Автор 1946-1970 жылдары мектеп құрылысын қаржыландыруды арттыру нәтижесінде Қазақстанда 1917-1945 жылдары құрылған мектеп қорынан екі есе артық мектеп қоры құрылғанын айтады. 1940-1970 жылдар аралығында

республика халқы мектептегі білім берудің жалпы динамикасымен бірге 6148 мың адамнан 13009 мың адамға дейін өсті, зерттеуші республикадағы қазақ, аралас, ұйғыр, өзбек, тәжік мектептері туралы да мәліметтер келтіреді.

Соғыстан кейінгі кезеңде Қазақстанның жалпы білім беретін және жоғары мектебінің даму тарихы республика мәдениет тарихшыларының зерттеулерінде маңызды орын алады. Сондықтан зерттеушілердің жалпы білім беру және жоғары мектеп тарихының әртүрлі аспектілеріне қызығушылығы түсінікті. Мектеп пен жоғары оқу орындарының тарихы туралы әдебиеттерге монографиялар, жалпылама жоспардың ірі басылымдарындағы бөлімдер және мақалалар жазылды. Мәдениет пен білім тарихы туралы ірі зерттеулер бірқатар шолулар, тарихнамалық мақалалар және кандидаттық диссертациялармен толықтырыла түсті.

Қазақстанда мәдени өзгерістер тарихы бойынша арнайы тарихнамалық зерттеулер баршылық. Ең елеулі құбылыс Р.Б. Сүлейменовтің мақаласы болды, онда ол осы проблеманы арнайы зерттеуді алғашқылардың бірі ретінде танылды (Сүлейменов, 1987:88).

Сондай-ақ осы мәселе төңірегінде К.К. Құнантаева 55 жыл ішінде (1920-1975 жылдар) Қазақстандағы әйелдер білімінің дамуын зерттеді, Ж.Е. Өтебалиев бірінші бесжылдық (1928-1932 жылдар), ал Р.Д. Когай — 1959-1965 жылдары халық білімінің тарихын зерттеді. Жоғарыда аталған жұмыстар кеңес мектебін дамытудың қиын жолын көрсетеді. Кеңес өкіметінің алғашқы жылдарында бірқатар қолайсыз жағдайларға қарамастан, сауатсыздықты жою және әртүрлі оқу орындарының кең желісін құру бойынша үлкен ұйымдастырушылық жұмыс атқарылды.

Білім беру саласының дамуына арналған еңбектерді зерделей отырып байқағанымыз, Батыстың индустриалды елдерімен бір уақытта Кеңес Одағы соғыстан кейінгі жылдары тез өзгертін өндірістік-техникалық және технологиялық ортамен білім беру жүйесін барабар дамыту проблемасына тап болды. Қоғамдық-тарихи дамудың мектеп және ЖОО білім беру жүйесіне әсер етуінің осы факторына қазақстандық білім беру тарихын зерттеушілер назарынан тыс қалды. 1960-1989 жж. зерттеушілер негізінен мектеп және жоғары оқу орындары білімінің дамуындағы динамизм мен ілгерілеушілік, мектептер мен жоғары оқу орындарының өсу ауқымдылығын ғана зерттеп келген. Сонымен қатар, мектептер мен жоғары оқу орындарының тарихы қоғамдық даму процестері контексінен тыс, оқшау қарастырылған. Бұл ең алдымен, жоғары оқу орындары мен мектептердің даму тарихын біржақты жария ету Қазақстанның мәдени саладағы жетістіктерін суреттеу, дәріптеу және осы тәжірибені үшінші әлем елдері үшін насихаттау қажеттігінен туындағаны анық.

Соғыстан кейінгі алғашқы онжылдықта, партияның XX съезіне дейін, мәдениет тарихы бойынша жалпылама немесе жалпы салалық жұмыстар мен зерттеулердің жүргізілмегендігін байқауға болады.

Қазақстандағы сауаттылық пен білім беру саласының тарихы КОКП XX съезінен кейін және 1980 жылдардың соңына дейін Қазақстан мәдениетінің тарихын өте кең ауқымды мәселелер мен бағыттар бойынша зерттеу басталады. Іс жүзінде мәдениеттің барлық саласы, оның барлық салалары тарихи зерттеулердің тақырыбына айналды. Осы жылдары Қазақстан мәдениеті тарихының проблемаларын әзірлеуде мәдениет тарихшыларының тұтас бір тобы еңбек етті және республикадағы тарих ғылымының инфрақұрылымы өз дамуына ие болды. Жалпы, біздің ойымызша, қарастырылып отырған жұмыс жылдарында жазылған, Қазақстан мәдениеті тарихының тарихнамасын дамытудың марксистік теориялық-әдіснамалық негізде құрылған бір, ішкі, біртұтас кезеңіне жатады.

Нәтижесі

Екінші дүниежүзілік соғыс әлемге аса зор шығындар әкелді. Қазақ КСР-і де айтарлықтай зардап шекті. Бұл ел дамуының экономикалық және мәдени деңгейіне үлкен әсер етті. Ең құнды

деген адам ресурсы құлдырады. Соған орай елдегі сауаттылық деңгейі де өте төмен болғандығы анық. XX ғасырдың 20-30 жылдарындағы сауат ашу курстарда оқыған адамдардың бір бөлігі тек фамилиясын баспа әріптерімен жазуға және ақшаны санауға үйренді. 1946-1948 жылдары ел басшылығының халықтық білім беру саласындағы қызметінің басты бағыты әлеуметтік дамудың осы маңызды саласын қалпына келтіру болды. Соғыс жылдарында көптеген оқу орындары мен мәдени мекемелердің ғимараттары ауруханалар мен эвакуацияланған кәсіпорындар ретінде пайдаланылды. Мектептерде жоғары сынып оқушыларының контингенті едәуір төмендеді, себебі майданға кеткендердің орнына жасөспірімдер станоктарға, машиналарға отырды. Соғыстан кейінгі алғашқы жылдар мектептерде оқу-материалдық базаның сарқылуымен, елдің бүкіл халқы басынан өткерген тұрмыстық қиындықтармен сипатталды. Мысалы, бір сыныпта май шамдар немесе тек бір қырық ватт шам болды. Оқулықтар жетіспеді, мектеп кітапханаларында сыныптан тыс оқуға қажетті кітаптар болмады. Орта оқу орындарында сабақтар екі-үш ауысыммен жүрді. Кейбір мектептерде сабақты 40 минутқа дейін қысқарта отырып, үш ауысыммен айналысты. Бірақ мемлекет жалпыға бірдей жеті жылдық білім беру курсы қабылдады. 1945 жылы республикадағы мектептің көмегіне өнеркәсіптік кәсіпорындар қосылды. Олар интернаттар ұйымдастырды, онда қайтыс болған ата-аналардың балалары орналастырылды. Интернатта оларды барлық қажетті заттармен, соның ішінде күніне үш рет тамақпен қамтамасыз етті. Мұқтаж оқушыларға киім мен аяқ киім, оқу құралдары берілді.

Соғыстан кейінгі жылдары мектеп мұғалімдері біліктілігінің төмен деңгейі де күрделі әрі маңызды мәселе болғандықтан оны жедел шешу қажеттілігі күн тәртібіне қойылды. Мектептерде тіпті орта білімі жоқ мұғалімдер аз болған жоқ. Бір мұғалім қатарынан екі сыныпта сабақ өткізіуіне тура келген жағдайлары кездесті. Осыған орай мектептерді білікті оқытушылармен қамтамасыз ету үшін бесінші-жетінші сыныптарға арналған мұғалімдерді даярлау бойынша он айлық курстар, бастауыш сынып мұғалімдерін даярлау бойынша айлық курстар ашылды. Әскери және соғысқа дейінгі жылдары көптеген балалар тек бастауыш білім алды немесе мүлдем оқымады.

Жұмысшылардың төмен білім деңгейі ғылыми-техникалық прогреске кедергі келтірді. Жағдайды өзгерту үшін соғыстан кейін жұмыстан қол үзбей оқыту жүйесі дами бастады. 1945-1965 жылдары барлық жерде жұмысшы жастар мектебі (ЖЖМ) құрылды. Олардың ұрандары – «Әрбір жас жұмысшыға орта білім», «Күндіз жұмыс істеу – кешке оқу», «Елге сауатты адамдар керек». 1945/1946 оқу жылында ЖЖМ-нің өз бөлмелері болды, қалғандары үшінші, кейде төртінші ауысымда жалпы білім беретін мектептерде немесе мүлдем бейімделмеген бөлмелерде – зауыт кеңселерінде, тіпті жертөлелерде оқыды. Ғимараттардың жетіспеушілігі кешкі мектептер желісінің дамуына кедергі келтірді. Жұмысшы жастардың мектептері жанармайдың жетіспеушілігін бастан кешірді. Сондықтан олар білім алуды жалғастыру үшін он күннен бір айға дейін жұмыс істемеді. ЖЖМ-тері оқулықтармен өте нашар қамтамасыз етілді. Орташа алғанда, әр сынып үшін 30-40 адамға үш-төрт оқулық болды. ЖЖМ-дегі оқушылар контингенті өте тұрақсыз болды. Осы мектептердің материалдық базасының күрделілігі, соғыстан кейінгі өмір мен өмірдегі қиындықтар көбінесе жастарды оқудан кетуге итермелейтін себептер еді. Мәселен, статистикалық дерек бойынша 1945/1946 оқу жылының басында мектепке оқуға келген бала саны анағұрлым көп болғанын, ал жылдың соңына қарай оқушы саны азайғанын байқаймыз. Білім алушы жастардың мектепті тастап кетуінің басты себебі кәсіпорындардағы үстеме жұмыстардың көбеюі мен оның мерзімінде орындалмай қалуы болды. Жұмысшы жастар мектептерінде мұғалімдердің 50%-ы қосымша жұмыс істеді, бірақ бұл жерде қамқорлығындағыларға берік білім беруге ұмтылған жанкешті энтузиастар жұмыс істеді. Сол жылдардағы ЖЖМ-дің күнделікті тарихына арналған «Заречная көшесіндегі көктем» («Весна на Заречной улице») фильмі осы жағдайды анық бейнелейді

Кешкі мектептерге көптеген кәсіпорындарының директорлары үлкен көмек көрсетті: өз жұмысшыларының сауаттылығы үшін мектеп кабинеттеріне құрал-жабдықтармен, мұғалімдерді үй-жайлармен, отынмен қамтамасыз етті, педагогтар мен оқу озаттарына сыйлықтар берді. Цех басшыларына кешкі мектепте оқитындарды үстеме жұмыстарға пайдалануға тыйым салынды. Зауыт жұмысшыларының күшімен физикалық және химиялық кабинеттер жабдықталды. 1950 жылдары республика мектептері біртіндеп соғыс пен соғыстан кейінгі қиыншылықтардан арыла бастайды. Соғысқа дейінгі мектеп ғимараттары қайтарылды, өйткені оларда орналасқан ауруханалар таратылды. Жаңа мектеп ғимараттарының құрылысы жоғары қарқынмен жүрді. Кеңестік кезеңде Қазақстан аумағында жалғасқан күрделі демографиялық оқиғалар мен үдерістерге байланысты өрістеген мәдени революцияның жалпы жоспарына енгізілген білім беру саласында да күрделі жағдай қалыптасты.

Соғыстан кейінгі 1946-1950 жылдарғы төртінші бесжылдықтың негізгі төрт мақсаттарының бірі - адамдардың мәдени деңгейін және материалдық әл-ауқатын арттыру болды. Осындай мақсатта 1947 жылы 16 қарашада БКП(б) ОК «Қазақ КСР-інде жоғары және орта білімді одан әрі дамыту шаралары туралы» қаулы қабылдады. Бұл маңызды шешім болды, өйткені соғыс жылдарында КСРО ауылдық жерлерде міндетті жеті жылдық және қалаларда он жылдық оқуын тоқтатқан болатын. Соғыс кезінде жеңіске жету үшін барлық күш жұмылдырылғандықтан да мектеп өміріне екінші реттік мән берілді (Директивы ..., 1986:362-364).

Соғыс аяқталғаннан кейін еліміздің халық шаруашылығы мен экономикасын қалпына келтіру шаралары жедел түрде жүргізілді. Осыған орай мектептерді біртіндеп қаржыландыру, оларды техникалық жабдықтармен және қажетті заттармен қамтамасыз ету басталды. Соғыстан кейінгі кезеңде Қазақстанда балаларды мектепте оқумен қамтудың, мектептерді мұғалімдермен, оқу әдебиеттерімен қамтамасыз етудің соғысқа дейінгі деңгейіне шамамен 1949 жылы ғана қол жеткізілді. Осы кезеңнен бастап Республикалық халықтық білім беру органдары жеті жылдық білім беруді жүзеге асыру туралы Қазақстан Компартиясының III съезінің шешімдерін орындауды жалғастырды және мектептегі білім беру саласындағы соғыстың жағымсыз салдарын жеңуге қадам басты деп айтуға болады.

Республикадағы 1950-ші жылдардағы мектептегі білім беруді дамытудың негізгі қорытындыларын, жалпы білім беретін мектептерді қаржыландыру көлемінің өсу серпінін, мектептер мен оқушылар санының артуын Қазақстандағы мәдени революцияның шешуші табыстарының мысалы ретінде қарастырғанымыз дұрыс болар. Сондай-ақ бейімділіктер мен сұраныстарды ескере отырып, оқушыларды кәсіби даярлаудың орнына мектептердің политехникасын енгізуге деген ұмтылысы да арта түседі. Мектептегі білім берудің политехникасына бет бұру қажеттілігі елдің ғылыми-техникалық революция дәуіріне ену қажеттілігімен емес, партиялық және мемлекеттік шешімдерді орындау қажеттілігімен тікелей байланысты болғандығын ашық айтуымыз керек.

Кеңес өкіметі жылдарында Қазақстан жаппай сауатты елге айналуға бағыт ұстанды және жалпы білім беру мекемелерінің кең желісіне ие болды. Орта-арнайы және кәсіптік-техникалық, оның ішінде сырттай және кешкі білім беру кеңінен дамыды. Кеңестік Қазақстандағы білім беруді дамыту бірнеше кезеңдерден өтті. Конституциялық құқық аясында барлық елдер, соның ішінде Қазақ республикасында білім беру ісі едәуір дамыды. Оның даму барысын түсінікті болу үшін төмендегідей хронологиялық тәртіпте шолу жасап көрейік:

1921 ж. – бірыңғай еңбек мектебінде білім беруді ұйымдастыру және оның мәселелерін қараған халық ағарту мәселелері бойынша 1-ші жалпықазақ конференциясы өтті;

1925 ж. – 5-ші жалпықазақ съезі халықтық білім беру ұйымдарының алдына мектептер желісін одан әрі дамыту, оны жергілікті халыққа жақындату міндетін қойды;

1930 ж. – республикада жалпыға бірдей бастауыш оқыту енгізілді;

1931 ж. – қалаларда, жұмысшы кенттерінде және республиканың ірі совхоздарында 7 жылдық оқыту енгізілді;

1940 ж. 11 қараша – Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің 5-ші сессиясы «Қазақ жазуын латындандырылған әліпбиден орыс графикасы негізіндегі жаңа әліпбиге көшіру туралы» заң қабылдады.

1946 ж. – «Қазақ орта мектебін нығайту туралы» Қазақстан КП ОК қаулысы қабылданды

1947 ж. – КСРО Министрлер Кеңесінің «Қазақ КСР-інде жоғары және орта білім беруді дамыту туралы» қаулысы қабылданды.

1949/50 оқу жылы – жалпыға бірдей 7 жылдық оқытуға көшу басталды.

1959 ж. наурыз – Республиканың Жоғарғы Кеңесі «Мектептің өмірмен байланысын нығайту және Қазақ КСР-інде халыққа білім беру жүйесін одан әрі дамыту туралы» заңды қабылдады;

1962/63 оқу жылы – республикада 7 жылдықтан 8 жылдық білім беруге өту толықтай аяқталды (Педагогическая энциклопедия, 1965:331-332).

Көріп отырғанымыздай республикадағы білім беру ісінің алғашқы кезеңі 1920-30-шы жылдарды қамтыса, екінші кезеңі осы біз қарастырып отырған ең күрделі кезең – 30-шы жылдардың соңы - 50-ші жылдардың аяғы. Алғашқыда 20-30-шы жылдары жүргізілген сауатсыздықты жою жөніндегі қарқынды жұмыс өз нәтижелерін берді. Мәселен, 1939 жылғы санақ бойынша Қазақстан халқының 76,3%-ы сауатты болған. 1940 жылы республикада 1 138 187 оқушысы бар 5 289 бастауыш, 1 770 жеті жылдық және 698 орта мектеп жұмыс істеді. Педагогикалық кадрлар ҚазМУ-да, 13 педагогикалық және мұғалімдер институттарында және 23 педагогикалық училищелерде дайындалды. Егер салыстырмалы түрде қарастырсақ, соғыс жылдары республика 149 және 19 мың балалар мекемелері жұмыс істеген. КСРО-ның батыс аймақтарынан көшірілген балалар, балалар үйлерінің саны артты. Кәсіби техникалық және орта арнайы білім беру жүйесі тез дамыды. 1940 жылы Қазақстанда 35 кәсіптік оқу орны ұйымдастырылды, соғыс жылдары жыл сайын фабрика-зауыт училищелерінде 26 мыңнан астам адам оқыды. 30-жылдардың соңында республикада 5 мыңнан астам маман даярлаған 120 орта арнаулы оқу орны болды. Жоғары білімнің дамуы жалғасты. Республика тарихында тұңғыш Жоғарғы оқу орындары - 1927 жылы Абай атындағы Қазақ педагогикалық институты, 1934 жылы Қазақ университеті құрылды. 1936 ж. бірыңғай оқу-әдістемелік басшылықты енгізген жоғары оқу орындарына түсу тәртібін реттейтін қаулылар қабылданды. 1938 жылы ҚазМУ жанынан Қазақстандағы алғашқы аспирантура ашылды. Соғыс жылдарында республиканың жоғары оқу орындарының саны артты. 1943 жылы Шет тілдер педагогикалық институты, 1943 жылы Шымкент құрылыс материалдары технологиялық институты, 1944 жылы Алматы қаласында Консерватория және қыздар педагогикалық институты ашылды. 1946 жылы Алматыда Қазақ КСР Ғылым академиясы құрылды. Қазақстанның ғылымы мен ғылыми мекемелерінің қарқынды өсуі соғыстан кейінгі кезеңде басталады. 1946 ж. 1 мамырда Қазақстан Ғылым Академиясының салтанатты ашылуы өтті. Оның тұңғыш Президенті көрнекті ғалым Қаныш Имантайұлы Сәтпаев болды ((Академия наук Республики Казахстан. Хроника событий, 2007:309-310).

Бұл кезеңде үлкен жетістіктерге қол жеткізілді, бұл жоғары оқу орындарының, аспирантураның ашылуы және, әрине, осының бәрінің тәжі Қазақстанның Ғылым Академиясының ашылуы болып табылады. 1946 ж. 1 мамырда Қазақстан Ғылым Академиясының салтанатты ашылуы өтті. Оның тұңғыш Президенті - көрнекті ғалым Қ. Сәтбаев, ал И. Бардин, С. Вавилов, И. Мещанинов, В. Обручев академияның құрметті мүшелері болып сайланды. Академияның құрамына 14 академик және 16 корреспондент мүше кірді. Ғылыми-зерттеу институттарының желісі дамыды, астрономия, астрофизика, ядролық физика сияқты ғылым салалары пайда болды. Көптеген зерттеулер КСРО-ның әскери күшін арттыруға арналды. Соғыстан кейінгі жылдары Қазақстан ғалымдарының қатысуымен пайдалы қазбалардың көптеген

кен орындары зерттелді. Түсті металдардың жаңа кен орындарының ашылуы және игерілуі өз кезегінде жаратылыстану ғылымдарының одан әрі дамуына түрткі болды. Мысалы, 1946-1949 жылдары Қазақ КСР ҒА-ның ғылыми-зерттеу мекемелері өндіріске 900-ден астам ұсыныстар мен зерттеулерді енгізді. Қазақстандық ғалымдардың қолданбалы ұсыныстары өңірлердің өндіргіш күштерін зерттеуді және жылдам пайдалануды жеделдетті.

1950 жылдың соңына қарай Қазақ КСР Ғылым Академиясы жүйесінде 50 ғылыми-зерттеу мекемесі жұмыс істеді, оның ішінде 19 институт, 13 сектор, екі мұражай, обсерватория, үш ботаникалық бақ және 8 ғылыми база бар. Қазақ КСР Ғылым Академиясында ғылыми-техникалық прогреске өз үлесін қосқан 500-ге жуық аспирант оқыды (Академия наук Республики Казахстан. Хроника событий, 2007:173).

Соғыстан кейінгі кезеңде Жоғарғы мектеп ісі дамудың жаңа жолына түсті. Оның мысалы ретінде 1950 жылы Қарағанды медициналық, 1951 жылы Семей мал дәрігерлік, 1953 жылы Қарағанды тау-кен институты құрылды. Бұл жоғары оқу орындарының ғылыми-педагогикалық кадрлары эвакуацияланған және репрессияға ұшыраған ғалымдар мен педагогтар есебінен жинақталды. Көріп отырғанымыздай, Қазақстанның ғылымы мен ғылыми мекемелерінің қарқынды өсуі соғыстан кейінгі кезеңде басталады.

Қызметкердің кәсіби даярлығының сапасына тікелей әсер ететін ғылыми білімнің негіздері қоғамдағы білім беру жүйесінің басты буыны болып табылатын жалпы білім беретін мектепте қаланады. Сонымен бірге қоғамның экономикалық, әлеуметтік және моральдық дамуы көбінесе білім беру жүйесінің жағдайына байланысты. Білім беру жүйесін жаңғыртусыз ел дамуында нақты ілгерілеушілік болмайтыны айдан анық. Мемлекеттің міндеттеріне сәйкес келетін білім азаматтарға елдің экономикалық өміріне тезірек және тиімді қосылуға, әлеуметтік мәселелерді тиімді шешуге мүмкіндік береді. Шетелдік және отандық тарихи тәжірибе білім беру елдің дамуын жеделдетудің маңызды шарттарының бірі екенін көрсетеді. Сондықтан мемлекет әрқашан еліміздегі білім беру жүйесін реформалау проблемаларына, ең алдымен жалпы білім беретін мектепті реформалауға назар аударды. Мәселен, Ұлы Отан соғысы жылдарында Қазақ КСР-інде, бүкіл ел бойынша, ауылда және қалада он жыл бойы жалпыға бірдей міндетті жеті жылдық оқытуды жүзеге асыру уақытша тоқтатылды, балаларды мектеппен қамту айтарлықтай төмендеді. Елеулі материалдық қиындықтарға қарамастан, мемлекет мектепке үлкен қаражат бөлді. Егер 1946 жылы бұл мақсаттарға 85,6 миллион сом босатылса, 1950 жылы – 146,5 миллион сом бөлінді. Сонымен қатар, Қазақстанда, бүкіл ел бойынша, мектептерге көмек көрсету, жалпыға міндетті оқу қорын, сондай-ақ жетім және мұқтаж балаларға көмек көрсету қорларын құру бойынша жексенбілік іс-шаралар ұйымдастырылды. Сирек қоныстанған аудандарда интернаттық мекемелер желісі құрылды, оларда 1953 жылға қарай 40 мыңға жуық бала оқыды. Жалпы, 1950 жылға қарай республикада 1 млн. 439 мың оқушы контингенті бар 3088 жалпы білім беретін мектеп жұмыс істеді, жастарды өндірістен қол үзбей оқыту үшін жұмысшы және ауыл жастарының кешкі және сырттай мектептері құрылды. (Казахстан в послевоенные годы (1946-1953) [Электронный ресурс] // Образовательный портал Казахстана: сайт. – URL: <http://www.spishi.kz/1099-kazahstan-v-poslevoennye-gody-1946-1953.html>).

Соғыстан кейінгі жылдардағы өнеркәсіптік кәсіпорындардың өсуі, совхоздардың ашылуы білікті және жоғары білікті кадрларды талап етті. Осы міндетті шешу мақсатында 1947 жылғы қарашада Кеңес үкіметі «Қазақ КСР-інде жоғары және орта білім беруді одан әрі дамыту шаралары туралы» қаулы қабылдады, ол бойынша республикаға мектептер мен басқа да оқу орындарын салуға, олардың материалдық-техникалық базасын жарақтандыруға қосымша қаражат бөлінді, Қазақстанға білікті кадрлар жіберілді. Жергілікті жастар арасынан еліміздің орталық жоғары оқу орындарына қабылдау кеңейтілді (Директивы, 1986:362-364)..

Осы қаулы бойынша республикаға мектептер мен басқа да оқу орындарын салу, оқу құрал-саймандары мен жабдықтарын сатып алу үшін қосымша қаражат бөлінді. Қазақстанға жоғары оқу орындарының білікті оқытушылары жіберілді, орталық институттар мен университеттерде Қазақстаннан оқытушылар үшін аспирантурада орын саны артты. Жастарға Мәскеу, Ленинград және еліміздің басқа қалаларындағы жоғары оқу орындары мен техникумдарында оқуға мүмкіндік берілді. Қазақтар, ұйғырлар, дүнгендер қатарынан жоғары және орта білікті мамандарды даярлауға ерекше көңіл бөлінді (Қазақстан в послевоенные годы (1946-1953) [Электронный ресурс] // Образовательный портал Казахстана: сайт. – URL: <http://www.spishi.kz/1099-kazahstan-v-poslevoennye-gody-1946-1953.html>).

Коммунистік партияның 1952 жылғы қазанда өткен XIX съезінде КСРО-ның 1951-1955 жылдарға арналған бесжылдық даму жоспары жөніндегі директиваларында республикалардың астаналарында, республикалық бағыныстағы қалаларда, облыстық, аймақтық және ірі өнеркәсіптік орталықтарда жеті жылдық білім беруден жалпыға бірдей орта білім беруге (он жылға) көшуді бесжылдықтың соңына қарай аяқтау туралы шешім қабылданды. Қалған қалалар мен ауылдық жерлерде жалпыға бірдей орта білім берудің келесі бесжылдығында (он жылдық) толық жүзеге асыру үшін жағдайлар әзірлеу, алдыңғы бесжылдықпен салыстырғанда қалалық және ауылдық мектептердің құрылысын 70% - ға ұлғайту көзделді. Сондай-ақ, орта мектепте политехникалық оқытуды бастауға және жалпы политехникалық оқытуға көшу үшін қажетті іс-шараларды өткізу көзделді (КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. 1946-1955, 1986:362-364.).

1958 ж. қабылданған «Мектептің өмірмен байланысын нығайту және КСРО-да халықтық білім беруді одан әрі дамыту туралы Заң» негізінде жеті жылдық білім беру туралы Заңның орындалу қорытындылары және сегіз жылдық білім беруге көшу туралы мәселе қарастырылып, бекітілді (Сулейменов, 1972:494; Сулейменов, 1987:»17-120).

Соғыс жылдарында Қазақ КСР-інде, бүкіл ел бойынша білім беру саласында ауылда және қалада он жыл бойы жалпыға бірдей міндетті жеті жылдық оқытуды жүзеге асыру уақытша тоқтатылды. Балаларды мектеппен қамту айтарлықтай төмендеді. 1949-1950 оқу жылынан бастап Қазақстанда жаппай жалпыға бірдей міндетті жеті жылдық, ал облыстар мен ірі өнеркәсіптік орталықтарда он жылдық оқытуға көшу басталды.

Соғыстан қайтпаған немесе мүгедек болып оралған әкелері мен ағаларын зауыттар мен фабрикаларда, колхоздар мен совхоздарда алмастырған, сондықтан мектеп білімін аяқтай алмаған жастардың бір бөлігін өндірістен қол үзбей оқыту үшін жұмысшылар мен ауыл жастарының кешкі және сырттай мектептері құрылды. 50-жылдардың соңына қарай республикада осындай 363 мектеп болды, онда 35 мың адам оқыды. Бірақ олар оқуға ниет білдірушілердің барлығын қамти алмады, сонымен қатар мектеп ғимараттары, арнайы оқулықтар мен бағдарламалар, мұғалімдер жетіспеді. Мұғалімдердің материалдық жағдайына қамқорлық көрсетілді. Ауылдық жерлердегі мұғалімдер мен олардың отбасы мүшелері үшін жеңілдіктер мен артықшылықтар қарастырылды, ауыл мұғалімдеріне тегін пәтерлер берілді, ал олар болмаған жағдайда жергілікті кеңестер пәтерді жалға алу үшін ақы төледі, оларды отынмен, жарықтандырумен қамтамасыз етті, үй маңындағы учаскелерді бөлді. Үкімет жергілікті билік органдарына мұғалімдерге арналған үйлердің жаппай құрылысын бастауға міндеттеді. Жалпы республикадағы мектеп ісі біршама алға қадам басты: мұғалімдер кадрларының саны артып, кәсіби деңгейі артты, мектептердің оқу-материалдық базасы нығайтылды. 1949 жылы мұғалімдердің жалақысы өсті, еңбек сіңірген жылдары үшін зейнетақы өсті. 1947 жылы Қазақ оқу-педагогикалық баспасы құрылуы мектептерді оқулықпен қамтамасыз етуде жаңа серпін берді.

Соғыс аяқталғаннан кейін Мәскеуден, Ленинградтан және Кеңес Одағының басқа қалаларынан республикаға эвакуацияланаған бірқатар жоғары оқу орындары мен техникумдары

қайта көшірілді және олардың оқытушылары мен профессорларының көп бөлігі де еліне оралады. Сондықтан республиканың жоғары оқу орындары мен техникумдарында профессорлық-оқытушылық құрамы біраз әлсіреп қалды.

Елеулі материалдық қиындықтарға қарамастан, мемлекет мектепке үлкен қаражат бөлді. Егер 1946 жылы бұл мақсаттарға 85,6 миллион сом босатылса, 1950 жылы - 146,5 миллион сом бөлінген. Сонымен қатар, Қазақстанда, бүкіл ел бойынша, мектептерге көмек көрсету, жалпыға міндетті оқу қорын, сондай-ақ жетім және мұқтаж балаларға көмек көрсету қорларын құру бойынша жексенбілік іс-шаралар ұйымдастырылды.

Мәселенің Одақтық деңгейдегі көрсеткішіне көз жүгіртер болсақ, КСРО-да 1950 жылдары жалпы білім беретін мектептің дамуына көп көңіл бөлінді. Әлем ғылыми-техникалық революцияның жаңа кезеңіне аяқ басты. Кеңес қоғамына жеткілікті білімді және техникалық сауатты жұмысшылар қажет болды. Сонымен бірге, 1952 жылы КСРО өнеркәсіп - 59 жұмысшыларының 67 пайызға жуығы тіпті жеті жылдық білімі болған жоқ. 1950 жылдардың басында елде жалпыға бірдей міндетті жеті жылдық білім енгізілгеніне қарамастан, оның деңгейі, әсіресе орта және үлкен жастағы адамдар арасында баяу көтерілді. 1959 жылғы санақ бойынша, КСРО-ның 10 жастан асқан 330 мың тұрғынында жеті жылдық білімі болмаса, 9 жастан 49 жасқа дейінгі КСРО азаматтары арасында сауатсыздар 1,5 пайыз болған. Бұл негізінен созылмалы ауруға немесе физикалық кемшіліктерге байланысты оқи алмайтын адамдар еді. 49 жастан асқан адамдар арасында негізінен сауатсыздар болды, дегенмен ресми түрде олардың көпшілігі 1920-1930 жылдары сауатсыздықты жою бойынша әртүрлі қысқа мерзімді курстардан өткендіктен сауатты деп саналды. Мұндай курстарда оқыған адамдардың басым бөлігі тек фамилиясын баспа әріптерімен жазуға және ақшаны санауға үйренгені анық. Әдетте олардың сауаттылығы 41 жаспен шектелді. 1959 жылы КСРО-ның әртүрлі салаларындағы жұмысшылардың жартысынан көбінің жеті жылдық білімі болмады.

КСРО-да индустрияландыру және өнеркәсіптің өсуі білікті кадрларды қажет етті. Осы мақсатта одақтас республикаларда мектептер мен интернаттар ашыла бастады. Халық аз қоныстанған аудандарда интернаттар салынды, 1953 жылға қарай оларда 40 мыңға жуық бала оқыды. ҚазКСР-дағы 1950 жылдарға қарай жалпы білім беретін мектептердің саны 9 мыңға жетті, онда бір жарым миллионға жуық бала оқыды.

1950–1960 жылдары оқу жоспарларындағы елеулі жаңалық бірінші-төртінші сыныптарда қол еңбегін оқыту, бесінші – жетінші сыныптарда шеберханалар мен оқу-тәжірибелік жер учаскелерінде практикалық сабақтар, сегізінші-оныншы сыныптарда ауыл шаруашылығы, машина жасау және электротехника бойынша тәжірибелік сабақтар жүргізілді. Бастауыш және орта сыныптардың оқушылары көп уақытты мектеп жанындағы жер учаскелерінде өткізді. Олар онда гүлдер мен көкөністер өсірді, ағаштар отырғызды, кей орманды өңірлерде жергілікті Орман шаруашылығы үшін қарағай, үйеңкі, емен және басқа да ағаштардың тұқымын жинады. Көбінесе мектеп оқушылары қант қызылшасы, мақта, жүгері, пияз, темекі, жүзім алқаптарында және көкөніс пен жеміс бау-бақшаларында колхоз еңбекшілеріне көмекке жіберілді. Бесінші-жетінші сыныптарда көктемде егін егуге, күзде картоп пен жүгеріні жинауға қатысты, ал қыста мектеп шеберханасында ағаш ұстасы мен слесарь жұмысын үйренді. Бесінші немесе алтыншы сыныпта әр бала ағаш ұстасы мен слесарлық құралдармен танысып, оларды қалай қолдануды мектеп қабырғасынан игеріп шықты. Қыздарға тігін ісі мен үй шаруашылығын үйретті. Сегізінші және оныншы сыныптарда оқушылар трактор, машинатану пәндерін оқыды, оны жүргізуді үйренді, электротехникада практикалық дағдыларды меңгерді. Бұл олардың еңбекке араласуына өте үлкен көмек болды. Әрине, мектептердің материалдық базасы мен кадрлық қамтамасыз етілуі оқушыларға жалпы білім беретін және политехникалық білімнің берік негіздерін беруге, олардың өнеркәсіп пен ауыл шаруашылығындағы еңбекке шығармашылық көзқарасын тәрбиелеуге

жеткіліксіз болды. Мысалы, кейбір облыстарда жеті жылдық мектептің тек кейбіреулерінде ғана шеберханалар болды, ал кейбір ауылдық немесе селолық мектепте еңбек сабақтары мүлдем жүргізілмеді. 1956/57 оқу жылының соңына қарай орта мектептерде физика, химия, биология, тіл, машинатану кабинеттері ашылды. Дегенмен көптеген оқу кабинеттерінің, мектептің жабдықтары тек демонстрациялық тәжірибелерге арналған және зертханалық-практикалық сабақтарды ұйымдастыруға мүмкіндік бермеді.

1950 жылдардың аяғында соғыс жылдарында дүниеге келген жастар еңбек өміріне ерте араласты. Жұмыс күшінің тапшылығы анық сезілді. Сондықтан Үкімет алдында жұмыс күші мәселесі тұрды. Осыған байланысты 1958 жылдың соңында мектептің өмірмен байланысын нығайту туралы Заң қабылданды. Жалпыға бірдей міндетті жеті жылдық білім берудің орнына сегіз жылдық, ал он жылдық орта білімнің орнына он бір жылдық білім беру енгізілді. 15-16 жас аралығындағы барлық жастар еңбек қызметіне жұмысшылар мен колхозшылар ретінде қосылуы керек деген міндет қойылды. Мектеп реформасы туралы Заң қабылданғаннан жүргізілген реформалар орта мектеп оқушыларын жұмысшы мамандықтарына бағыттауда үлкен рөл атқарды.

Дегенмен осы реформаға халықтың барлық дерлік топтары наразы болды. Әсіресе әл-ауқаты жақсы, қызметі жоғары ата-аналар өз балаларын қарапайым жұмысшылар немесе колхозшылар ретінде көргісі келмеді. Өмірдің қиындықтарына байланысты жоғары білім ала алмаған жұмысшылар мен колхозшылардың аға буыны өз балаларының жоғары білім беру жолдарын іздеді. Сонда да орта мектеп түлектерінің басым бөлігі өндіріске баруға мәжбүр болды, өйткені жоғары оқу орындары барлығын қабылдай алмады. Жоғары оқу орындарына түсу кезінде жұмыс өтілі бар адамдарға басымдық берілді. Жас өндірісшілер үшін жоғары оқу орындарында сырттай және кешкі оқыту желісі едәуір кеңейтілді, талапкерлерді даярлау үшін дайындық бөлімдері мен курстар ашылды. Бұл оқу құрылымдары «жұмысшы факультеттері» ашылды, ол халық арасында «рабфактар» деп аталды.

1958 жылғы реформа ауыл мектебі мен оны бітірушінің тағдырына үлкен ықпал жасады. Ауылдық жерлердегі сегіз жылдық мектептегі бітіргендерге әрі қарай оқығысы келетіндерге көрші ауылдың орта мектебінде оқу ұсынылды. Сөйтіп кейбіреулері оқуын мүлдем тоқтатты немесе тағы екі-үш жыл жұмысын жалғастырып, өз ауылындағы кешкі орта мектепке көшті. Көрші ауылға барғандар мектеп интернатына орналастырылып, онда тәрбиешінің бақылауына берілді. Олар тәрбиеленушілердің мектеп пәндері бойынша үй тапсырмаларын орындағанын, мектептегі тәртіпті және мектептен тыс қоғамдық тәртіптерін қадағалады. Интернатта оларды ыстық аспен тамақтандырды. Азық-түліктің бір бөлігін мемлекет арнайы бөлген аз ақшаға мектеп сатып алды, ал ет пен картопты ата-аналары әкелді. Әрине, интернат тәрбиеленушілеріне әрдайым тамақтану жетіспеді, әсіресе аптаның соңында, ата-аналардан әкелінген үй тағамдары аяқталған кезде. Алайда мектеп интернаттарына шалғай ауылдар мен ауылдардың барлық оқушылары кіре алмады.

Мектеп өмірінің күнделікті тарихында да өзгерістер пайда болып, жаңа ағымға түсе бастады. 1961/62 оқу жылдары жоғары сынып оқушылары үшін мектеп кештері ұйымдастырыла бастады. Олар әр сенбі сайын өткізіліп, белгілі бір мектеп пәніне – математика, физика, химия, әдебиет, биология, география, тарихқа арналды. Жоғары сынып оқушыларына арналған пәндік кештер қызықты баяндамалар, викториналар, тәжірибелер, кинофильмдер көрсетілімдерін қамтыды, көркемөнерпаздар концертімен және бимен аяқталды. Кей мектептің пәндік кештеріне деген қызығушылық соншалық, басқа ауылдар мен ауылдардың жоғары сынып оқушылары демалыс күндері үйлеріне қайтпай, сондай кештерге қатысты.

Жоғары сынып оқушылары ауылдық және қалалық клуб үйлерінде үнемі, тіпті күн сайын дерлік көрсетілетін киносеанстарды тамашалады. Олар бос уақыттарын футболға арнады, бірнеше сағат бойы мектеп футбол алаңында ойнады. Мектеп оқытушылары мен оқушылар

сыныптан тыс өткізілетін жұмыстарға, көркемөнерпаздар концерттері мен әуесқой спектакльдерге қатысты. Өздері дайындаған концерт және спектакльдермен олар аудандық байқауларға, көрші ауылдарды аралады.

1950–1960 жылдар аралығында өндірістен қол үзбей орта білім алған жұмысшы және ауыл жастарының кешкі мектептер желісі қарқынды дамыды. Алайда, бұл мектептердің оқу жоспарларына жалпы білім беретін пәндермен қатар негізгі жұмыс мамандықтары бойынша техникалық бейіндегі пәндерді енгізуге талпыныс жасалды. Бұл тәжірибе кең таралмады. Жұмысшы және ауыл жастарының кешкі мектептерінің сыныптарында әртүрлі мамандықтағы адамдар жиі оқыды және жалпы білім беру мен кәсіптік оқуды біріктірудің оңтайлы бағдарламасын жасау өте қиын болды. Кешкі мектеп оқушыларының бір бөлігі «Слесарлық іс», «Металлтану негіздері», «Мал шаруашылығы негіздері» және басқа да пәндерді оқытуға наразылық білдірді. Кешкі мектептерде жұмысшы және ауыл жастарын техникалық оқыту көбінесе жалпы білім беретін пәндерге (математика, тарих, орыс және шет тілдері) кедергі келтірді. Сонымен қатар, жұмысшы және ауыл жастарының орта мектеп оқушыларының көпшілігі орта білім алғаннан кейін жоғары оқу орындарына түсуге ұмтылды. Көптеген ұлдар мен қыздар материалдық қамтамасыз етілмегендіктен, жоғары оқу орындарына түсу кезінде қажетті екі жылдық еңбек өтілін алу салдарынан өндірістен қол үзбей оқуға мәжбүр болды. 1950 жылдардың аяғында «Коммунистік еңбек қозғалысына» қатысушылардың басым пайызы өндірістен қол үзбей оқыды.

Жастардың бос уақытының мазмұны да өзгерді. Егер 1940 жылдары құрылысшылар мәдениет үйінде барлық дерлік мәдени жұмыстар кинофильмдер мен ақылы билерді көрсетуге дейін азайтылса, ал 1960 жылдардың басында мұнда мәдениет дәрістері, түрлі үйірмелер мен курстар жұмыс істеді. Ал комсомол комитеттері ұйымдастырған кештерде жастар өздерінің болашағы туралы пікір таластырды. Осы жылдары республиканың жас өндірісшілерінің басым бөлігі жұмысшы жастар мектептерінде, жоғары оқу орындарында және техникумдарда өндірістен қол үзбей оқыды. Қалалық кітапханалар жанынан «Жас қожайын университеті» құрылды, онда пәтерді қалай жабдықтау, әдемі және арзан киіну, киімге күтім жасау туралы дәрістер мен әңгімелер өткізілді, үстелді жабдықтау бойынша практикалық сабақтар өткізілді. Қалада халық театры, көркемөнерпаздар киностудиясы, радио клубы, бейнелеу өнері студиясы, көркемөнерпаздар өлкетану мұражайы, эстрадалық ансамбльдер жұмыс істей бастады. Мұндай әлеуметтік-мәдени орта біртіндеп елдің көптеген қалаларында дамыды. Көбінесе жастардың өміріне кіретін жаңа нәрсе ескі көзқарастарға қайшы келді, жастардың күнделікті өмір сүру қағидаттарының біртіндеп өзгеруі жатақханаларының өмірін реттейтін ескірген нұсқаулар мен ережелерге сәйкес келмеді.

Сондай-ақ осы жылдары белең алған мына жәйттерге де тоқтала кеткеніміз орынды болар. Мысалға, мемлекет тарапынан жастарға, тіпті тұрғындарға жасалынған қамқорлық біртіндеп шектен тыс қамқоршылыққа айналды. Ол жастардың бойында қоғамға масыл болу мен маскүнемдікке жақын болуды, жалқаулықты тудырды. Жастар немесе жұмысшылар жатақханаларында тұрғын бөлмелерін өздерінің тарапынан тазаланбады, оны тазалаушылар жасады. Олар тіпті өз бөлмелеріндегі жиһазды қарапайым жөндеу жүргізбеді, тіпті жатақханадағы демалыс бөлмелері мен ас үй жабдықтары, тіпті дойбы, допқа дейін барлығы дерлік мемлекет есебінен сатып алынды. Газеттер мен журналдар да тұрғындар үшін кәсіподақ есебінен жазылды. Міне осындай асқан қамқорлық жастар бойындағы салғырттық, жалқаулықтың бел алуына, үнемшілдік пен жауапкершілік секілді қасиеттердің көмескілеуіне ықпал еткендігі анық.

Соғыстан кейінгі жылдардағы республикадағы сауаттылық пен білім деңгейі туралы сөз қозғалғанда Қазақстанға күштеп депортацияланғандардың арасалмағы туралы да ерекше тоқтала

кеткеніміз жөн болар. Өйткені олардың да республика қоғамдық-саяси және мәдени өміріндегі алар орны бар.

Республика аумағында саяси, экономикалық өмірдің қалыптасқан жағдайларына байланысты көптеген этностардың өкілдері өздерінің екінші Отанына ие болды. Олар барлық бұрмалаушылықтарды, соның ішінде тіл саясатын өздерінің көріністерінің өте қатал түрін сезіне алды. Депортация барысында соғысқа дейінгі және әскери кезеңде қоныс аударған арнайы қоныс аударушылардың өмірі ерекше драмаға толы болды. Әскери, сондай-ақ соғыстан кейінгі жылдардағы өмір сүру жағдайларының саяси, экономикалық шешілмеуімен қатар, балаларды оқыту, оларды білім беру жүйесінің жаңа қағидаттарымен таныстыру саласында да түйіні шешілмеген мәселелер қордалана түсті.

Кеңестік идеологияның кертартпалығынан ұлттық мәдениетке және оның негізгі құрамдас бөлігі – тілге ауыр соққы берілді. Тіл саясаты ұлттық тілдерді жоюға бағытталған іс-шаралар кешенін қамтыды, сондықтан оларды қолдану аясы біртіндеп және үнемі тарылып отырды. Нәтижесінде этникалық ортаның жойылуы үшін барлық жағдайлар жасалды, олар тек тілдік ерекшеліктердің жоғалуынан ғана емес. Рухани өмір саласында тілдерді кеңінен қолдану мен қолдану перспективаларының болмауы кейбіреулердің немқұрайдылығын және басқалардың тіл меңгеруде салғырттығы мен оны қаламауын тудырды (Рис, 1991:11).

Осы саясатқа сәйкес білім беру саласындағы оқыту өте шектеулі тілдерге негізделді, алайда олардың көпшілігі мектептің бастапқы кезеңінде игерілді. Болашақта орта және жоғары білім алу үшін негізінен орыс тілін білу қажет болды да, мемлекеттік тіл – қазақ тілінің аясы тарыла түсті. Сонымен бірге, әр ұлттық топтың өзіндік ерекшелігі бар деген қағида толығымен ұмытылды, өйткені ол өз халқының рухани өмірін әдебиеттің шығармаларында, музыкада, кескіндемеде, қолданбалы өнерде, тілде көрінуі мүмкін және көрінуі керек ерекше, ерекше және ерекше құралдар мен тәсілдер арқылы білдіреді. Шын мәнінде, мәдениеттердің дамуының кері қағидаттары бекітілді, олар іс жүзінде ұлттық мәдениеттерді құлдыратты.

1946 ж. 6 қазанда КП(б)К ОК «Республиканың партиялық және кеңестік ұйымдарының арнайы қоныс аударушыларды жаңа тұрғылықты жерлерге орналастыру және бекіту жөніндегі жұмысы туралы» қаулы шығарды, оған сәйкес жергілікті билік органдары Солтүстік Кавказдан келген балаларды оқумен толық қамтуды қамтамасыз етуі керек еді. ҚазКСР Білім беру министрлігінің 1946 жылғы 20 қыркүйектегі № 1328 бұйрығымен халыққа білім беру бөлімдері арнайы қоныс аударушылардың балаларын толық есепке алуды ұйымдастыруға және оларды «жекелеген жағдайларда орыс немесе қазақ мектептері жанынан сыныптар ұйымдастыра отырып» орыс немесе қазақ мектептеріне белгілеуге тиіс болды. Сонымен қатар, келген шешен, ингуш ұлтының мұғалімдері педагогикалық қызметпен айналысу құқығына ие болды, бірақ орыс немесе қазақ тілдерінде сабақ беру шартымен. Әрине, Солтүстік Кавказдағы оқу орындарында жұмыс істеген шешен мұғалімдерінің көпшілігі орыс тілін нашар білетін және осы тілде сабақ бере алмайтын, қазақ тілін мүлдем білмейтін. Шешен балалары бірінші сыныпта, әдетте, 2 жыл бойы оқыды (ҚР ОМА. 1692-қ., 1-т., 996-іс, 21-21- қ. пп.).

Арнайы қоныс аударушылардың балаларын оқытудағы негізгі проблема ұзақ уақыт бойы оларды мектепке тарту толықтай жүзеге асырылмады. Мысалға, ҚазКСР Білім беру министрлігінің есебіне сәйкес, Семей облысы бойынша есепке алынған 1-4 сыныптардың 4361 баласынан 2297 адам оқумен қамтылды. Ақмола облысы бойынша 3445 бала білім алуға тартылды. Павлодар облысы бойынша 1-4 сынып оқушылары 3741 есепке алынды, мектептермен 2323 адам, 5-7 сыныптар – 61 және 4 тиісінше, 8-10 сыныптар – 6 және 1 адам қамтылды. Талдықорған облысында арнайы қоныс аударылғандардың 1176 баласы анықталды, оның ішінде 455-і жергілікті халықтық білім беру ұйымдары болды. Шығыс Қазақстан облысы бойынша тіркелген мектеп жасындағы 1970 баланың 1538-і оқумен қамтылған. Жамбыл облысында 3327

бала есепке алынса, мектепте 3117-і тартылған; Көкшетау облысында – 928 бала мектепке қамтылды, ал 2215 адам мектептен тыс қалған; Гурьев облысында 592 адам есепке алынды, олардың барлығы оқытумен қамтылды (ҚР ОМА. 1692-қ., 1-т., 996-іс, 16-16-қ. пп.).

Депортацияланғандардың балаларында киім-кешектің, аяқ киімнің болмауы, алыс орналасқан мектептерге жеткізудің дұрыс ұйымдастырылмауы, жергілікті тілді білмеуі, ата-аналардың өмір мен мәдениеттің жаңа түрлерімен танысуға тырысудан қорқуы себебінен мектептерге бара алмауы жиі кездесті. Ұзақ уақыт бойы ересек тұрғындар арасында сауатсыз адамдардың есебін жүргізбеді. Ресми дерек көздеріне сүйенер болсақ ауылдық жерлерде арнайы қонысаударушылар арасындағы жастардың басым бөлігі мектептерде оқыған жоқ және жұмыспен қамтамасыз етілмеді.

Осыған орай 1955 жылдың қазан айында ҚазКСР Білім министрлігі «Арнайы қоныс аударушылардың балаларын оқытудағы кемшіліктерді жою туралы» № 695 бұйрық шығарды. Онда балаларды республика мектептері мен интернаттарында оқумен толық қамту, ересек арнайы қоныс аударушылардың арасында сауатсыздықты жою, жұмысшы жастарды мектептерде оқытуды ұйымдастыру жөніндегі шаралар белгіленген (ҚР ПА. 708-қ., 31-т., 1499-іс, 66-68-пп.).

Республика мектептерінде 1955-1956 оқу жылында арнайы қоныс аударушылардың 81 145 баласы, оның ішінде неміс ұлтының 31 662 баласы мектепке тартылған екен. Оқумен 31 400 бала қамтылды, бұл 99,2% құрайды. Әрине, оқыту қазақ және орыс тілдерінде жүргізілді. Деректі материалдар көрсетіп отырғандай арнайы қоныс аударған балалардың үлгерімі төмен болды. Арнайы қоныс аударушыларға арналған мектептерде 5-6, тіпті 7-8 ұлт өкілдері оқыды.

Сонымен қатар республика мектептерінде неміс ұлтының балаларына ана тілін оқытуды енгізу туралы ҚазКСР Министрлер Кеңесінің 1957 жылғы 2 ақпандағы № 44 қаулысын орындау мақсатында Білім министрлігі осы жылғы 20 ақпанда «ҚазКСР мектептерінде неміс ұлтының балаларына неміс тілін оқытуды енгізу туралы» арнайы бұйрық шығарды. Оған сәйкес 1957-1958 оқу жылының 2-ші жартыжылдығынан бастап 2-4 сыныптарда неміс балаларына оқу жоспарынан тыс аптасына 2 сағаттан неміс тілін оқыту енгізілді. 1 099 осындай топтар құрылды, онда 17 508 адам оқыды (ҚР ОМА. 1692-қ., 2-т., 619-іс, 34-35-пп.).

Бұдан басқа, РСФСР Білім министрлігі неміс топтарында оқу үшін арнайы бағдарлама әзірледі және ол КСРО-ның барлық өңірлеріне, соның ішінде Қазақстанға жіберілді. 1960-1961 оқу жылынан бастап оқушыларды жоғары сыныптарда (5-8 сынып) оқыту неміс тілінде де ұйымдастырылды (Турлыбекова, 2016:67-71).

Міне осылайша 1950-1960 жж. мектепті бітіргеннен кейін оқуын жалғастырған неміс ұлты жастанырының үлесі артты. 1956 жылдың 1 қаңтарына ҚазКСР педагогикалық оқу орындарында оқыған неміс жастарының көрсеткіші: педагогикалық мектептерде – 213 адам, педагогикалық институттарда – 186. 1958-1959 оқу жылында 13 педагогикалық училищеде 78 адам, республиканың 11 педагогикалық институтында – күндізгі бөлімде 271 адам, сырттай бөлімде 507 адам оқыған (Рис, 1991:33).

Корей этносы арасында ана тілінде оқыту мәселесі басқаша шешілді. Корейлердің бастамасы бойынша 1953 жылдың күзінде Қазақстанда корей тілін үйрену және корей тілінде оқытуды құру туралы мәселе көтерілді. 1953 жылдың 19 қыркүйегінде «Республика мектептерінде корей ұлтының балаларын оқытудың жай-күйі туралы» баяндама жазбасы дайындалып, онда 1938 жылдан бастап корей тілі оқытылмағаны атап өтілді. 1953 ж. 26 желтоқсанда ҚКП ОК хатшылығының «Корей ұлтының оқушылары бар кейбір мектептерде корей тілі мен әдебиетін оқыту туралы» қаулысы қабылданды. Сонымен қатар, жаңа пәндерді қазақ тілі есебінен енгізу туралы шешім қабылданды (ҚР ПА. 708-қ., 31-т., 1499-т., 26-28-пп.).

Алайда, корей ұлтының өкілдерін ана тілінде оқытуға рұқсат беру бойынша қадамдар жасауға республика басшылығы асықпады. Сонымен қатар, Білім министрі орынбасарының 1958

жылғы анықтамасында корей тілінде білім беретін мектептер ашудың орынды еместігі атап өтілді. Бұл қорытынды корей халқы шоғырланған барлық облыстарда – Қызылорда, Талдықорған, Оңтүстік Қазақстан облыстарында қажетті толымдылығы бар сыныптар ашуға мүмкіндік беретін халық саны болмағандығымен негізделді.

Алайда, корей ұлтының өкілдерін ана тілінде оқытуға рұқсат беру бойынша қадамдар жасауға республика басшылығы асықпады. Сонымен қатар, Білім министрі орынбасарының 1958 жылғы анықтамасында корей тілінде білім беретін мектептер ашудың орынды еместігі атап өтілді. Бұл қорытынды корей халқы шоғырланған барлық облыстарда – Қызылорда, Талдықорған, Оңтүстік Қазақстан облыстарында қажетті толымдылығы бар сыныптар ашуға мүмкіндік беретін халық саны болмағандығымен негізделді.

Осы анықтамада жеті жылдық және орта мектептерді барлық оқу пәндері бойынша корей мұғалімдерімен толықтыру мүмкін еместігі көрсетілген. Сонымен қатар, оқытуды толыққанды ұйымдастыру үшін арнайы мамандар жетіспеді және корей тілінде қажетті оқу және әдістемелік материалдар болмады. (Оржанова, 2006:120).

Республикадағы жүргізіліп отырған «Минимум» бағдарламасы аясында жүзеге асырылған және этникалық топтардың ана тілінде білім алуына мүмкіндік бермейтін республикадағы ұлттық білім беру саясатын жүзеге асырудың шынайы көрінісі осылай болды. 1968 жылдан бастап кейбір жалпы білім беретін мектептерде оларға оқуға түсу үшін дайындық топтарының ашылуы ел басшылығының балаларды орыс мектептеріне тартуға бағытталған өзіндік қадамы болды.

Соғысқа дейінгі және соғыс жылдары Қазақстанға жер аударылған халықтардың қатарына күрдтер жатады. Алматы, Оңтүстік Қазақстан облыстарының аумағында қоныстанған және ана тілінде жүріп-тұру, қарым-қатынас жасау мүмкіндігінен айырылған олар күштеп қоныс аударған басқа этностарға да тән нақ сол айыру кешенін алып жүруге мәжбүр болды. Орыс және қазақ тілдерін білмеген күрд балалары ұзақ уақыт бойы мектептерде оқи алмады. Сондықтан олардың арасындағы білім деңгейі өте төмен болып қалды. Сталин қайтыс болғаннан кейін ғана репрессияға ұшыраған этникалық топтар үшін халықтық білім беру саласындағы жағдай өзгере бастады. 1956 жылы КСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумының «Ұлы Отан соғысы кезінде шығарылған Қырым татарларынан, балқарлардан, түріктерден – КСРО азаматтарынан, күрдтерден, хемшилдерден және олардың отбасы мүшелерінен арнайы қоныс аудару бойынша шектеулерді алып тастау туралы» жарлығы шықты. Осыдан кейін күрдтердің бір бөлігі бұрынғы тарихи Отанындағы тұрғылықты жерлеріне оралды.

1959 жылғы халық санағының қорытындысы бойынша Қазақстанда 6 мыңнан астам күрдтер өмір сүрді, 1979 жылы олардың саны 17 мың адамға дейін өсті (ҚР ПА. 708-қ., 121-т., 248-іс, 1-2-пп.). Біліктің балалар мен ересектерді біліммен қамту шараларына қарамастан, күрд халқы жоғары білім деңгейімен ерекшеленбеді. Екінші жағынан, олардың сандық құрамы мен білім деңгейінің статистикасы күрдтердің белгілі бір бөлігі өз ұлтын әзірбайжандарға, түріктерге, түрікмендерге және т. б. ауыстыруға мәжбүр болғандықтан қиындай түскені мәлім. Осыған байланысты кеңес заманындағы білімді күрдтердің санын анықтау қиын.

Мәдени-ағарту жұмыстарымен түрік-мечхети тұрғындары да қамтылды.

Білім беру саласындағы мұндай ахуал әзербайжандарға қатысты еді, мектептерде олардың тілінде оқытатын сыныптар ашу мәселесі көтерілді. Бұған себеп азербайжандық студенттердің аздығы болды, олардың есебі бойынша барлығы 807 адам болды, сонымен қатар олар әртүрлі мектептерде оқыды. Бұл мәселе турасында да ҚазКСР Білім министрлігінің анықтамасында республикада әзербайжан сыныптарын ашу үшін бұл халықтың шоғырлануы толымды болып табылатын елді мекендер жоқ. Үш облыста әр түрлі мамандықтағы 10 әзербайжан мұғалімі ғана бар екендігі көрсетілген (ҚР ПА. 708-қ., 109-т., 6-іс, 2-13-пп.).

Осылайша, соғыстан кейінгі кезеңде орыс тілінің нығаюы және басқа ұлттардың тілдеріне деген сұраныстың біртіндеп жоғалуы айқын жылдамдықпен өсе түсті. Сонымен қатар, міндетті сегіз жылдық, он жылдық мектеп біліміне көшуге, оқыту жүйесін кәсібилендіруге байланысты білім беру саласында жүргізіліп жатқан реформалар, тұтастай алғанда, республика халқы арасында білім деңгейін арттыруына қарамастан ұлттық мәдениеттің кері кетуі ашық сезілді. Ал оған наразы болған шығармашылық интеллигенцияның кез-келген әрекеті басқарушы билік орындарының қатаң наразылығына тап болды.

Кез келген қоғамдағы ұлттық сана-сезімнің басты мазмұны мен мәні - ол сол қоғам мүшелерін моральдық тұрғыдан нығайтады, оның отандық тарихқа, оның құндылықтары мен дәстүрлеріне деген қызығушылығын оятатындығы белгілі. Сондықтан кеңестік идеология мектеп табалдырығынан бастап өз тілі мен тарихи құндылықтардан тамыр үзуге тәрбиелеу арқылы біржола ұлттық нигилизмге және рухани вакуумға әкеп тіреді. Сөйтіп ұлттық құндылықтардың орнын жасанды түрде жасалған, сырттан күштеп енгізілген руханият толтыра бастады.

Оқушыларды оқыту мен тәрбиелеуде КСРО-дағы соғыстан кейінгі шындық үшін бұл ерекшелік болған жоқ. Әрине, соғыс жылдарында отбасы жеке тұлғаны тәрбиелеуде өз рөлін атқара берді, бірақ ересектердің көпшілігі соғыс қимылдарына қатысқандықтан, сондай-ақ ересектерден жұмысқа көбірек көңіл бөлуді талап ететін ауыр жағдайларға байланысты мектептің тәрбиелік әсерінің үлесі артты. Соғыс аяқталғаннан кейін жағдай өзгере бастады, бірақ өте баяу. Соғыстан кейінгі қиындықтар ата-аналарға немесе оларды алмастырғандарға ата-ана тәрбиесіне жеткілікті уақыт бөлуге мүмкіндік бермеді. Сонымен бірге, мемлекет пен педагогикалық қоғамдастық кеңестік азаматтарды тәрбиелеу тұрғысынан мектеп біліміне үлкен мән берді.

Қорытынды

Кеңес өкіметі жылдарында КСРО-да бірыңғай және кешенді білім беру жүйесі қалыптасты. Кеңестік білім беру жүйесінің тарихи бірегейлігі оның көпұлтты құрамының жаппай сипаты ортақ еді. КСРО одақтас республикаларының барлық білім беру жүйелерін оқыту мен тәрбиелеудің мақсаттары мен міндеттерінің де ортақ бірлігі болды.

БКП(б) ОК мен Кеңес мемлекеті 1947 жылғы қарашадағы «Қазақ КСР-інде жоғары және орта білімді одан әрі дамыту шаралары туралы» қаулысы аясында республикадағы білім беру саласында біршама өзгертулер енгізілді. Дегенмен 1946-1959 жылдар аралығында КСРО-ның барлық республикаларындай Қазақ КСР-інде де өндірістің әртүрлі салаларындағы жұмысшылардың жартысынан көбінің жеті жылдық білімі болмады.

Республикаға мектептер мен басқа да оқу орындарының құрылысына, оқу жабдықтары мен мүкәммалын сатып алуға қосымша қаражат бөлінді. Қазақстанға КСРО-ның әр түрлі жоғары оқу орындарының білікті оқытушылары жіберілді, орталық институттар мен университеттерде Қазақстаннан оқытушылар үшін аспирантурадағы орындар саны артты. Жастарға Мәскеу, Ленинград және елдің басқа қалаларының университеттері мен техникалық мектептерінде оқуға үлкен мүмкіндіктер берілді. Қазақтар, ұйғырлар, дүнгендер қатарынан жоғары және орта білікті мамандар даярлауға ерекше назар аударылды. Осының барлығы төртінші бесжылдық жылдары Қазақстанда жоғары және орта білікті 60 мың маман, оның ішінде 18 мыңнан астам қазақ жастарын даярлауға мүмкіндік берді.

Қазақстанда халықтың жалпы сауаттылығына қол жеткізу үрдісінің нақты аяқталуы жүзеге асыру барысында да, түпкілікті аяқтау мерзімі бойынша да өз ерекшеліктері болды. Біздің ойымызша, республикада жалпы сауаттылыққа қол жеткізу мерзімі 1970 жылдарға жатады.

Әдебиеттер мен деректер тізімі

- Академия наук Республики Казахстан. Хроника событий /Сост.: канд. биол. наук Н.В. Ниретина, И.В. Радченко. Науч. ред. канд. биол. наук Н.В. Ниретина. Отв. ред. К.К. Абуғалиева. Библиогр. ред. Т.В. Вдовухина, О.П. Бравач. – Алматы, 2007. – 173 с.
- Директивы по пятому пятилетнему плану развития СССР на 1951-1955 годы. Утверждены XIX съездом ВКП (б) 5-14 октября 1952 г. // КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. 1946-1955. – М.: Политиздат, 1986. – Т.8. – С. 362-364.
- Задорожный Г.К. Школы Казахстана (1946-1970 гг.). – Алма-Ата: Наука, 1975. – 246 с.
- Зубкова Е.Ю. Послевоенное советское общество: политика и повседневность. 1945-1953. – М.: Российская политическая энциклопедия, 1999. – 230 с.
- Казахстан в послевоенные годы (1946-1953) [Электронный ресурс] // Образовательный портал Казахстана: сайт. – URL: <http://www.spishi.kz/1099-kazakhstan-v-poslevoennye-gody-1946-1953.html> (дата обращения 21.11.2020).
- Қазақ КСР тарихы. Ежелгі дәуірден бүгінгі күнге дейін. – Алматы: Ғылым, 1943.
- ҚР ОМА. 1692-қ., 1-т., 996-іс, 21-21-қ. пп.
- ҚР ПА. 1692-қ., 2-т., 619-іс, 34-35-пп.
- ҚР ПА. 708-қ., 109-т., 6-іс, 2-13-пп.
- ҚР ПА. 708-қ., 121-т., 248-іс, 1-2-пп.
- ҚР ПА. 708-қ., 31-т., 1499-іс, 26-28- пп..
- ҚР ПА. 708-қ., 31-т., 1499-іс, 58-59-пп.
- ҚР ПА. 708-қ., 31-т., 1499-іс, 66-68-пп.
- Оржанова У.К. Социально-культурное развитие курдской диаспоры в Казахстане (1937-2000 гг.): дисс. ... канд.истор.наук. – Алматы, 2006. – 120 с.
- Педагогическая энциклопедия: в 4 т. / гл. ред. И. А. Каиров и Ф. Н. Петров. – М.: «Советская энциклопедия», 1965. – Т. 2.
- Рис Л.Э. Культурная жизнь немецкого населения Казахстана (1955-1985 гг.): дисс. ... канд. истор. наук. – Алма-Ата, 1991. – 207 с.
- Сембаев А.И. История развития советской школы в Казахстане. – Алма-Ата, 1962. – 365 с.
- Сулейменов Р.Б. Великий Октябрь и культурные преобразования в Казахстане.– Алма-Ата: Наука, 1987. – 88 с.
- Сулейменов Р.Б. Ленинские идеи культурной революции и их осуществление в Казахстане: (Ист. опыт развития соц. культуры нар., миновавших стадию капитализма). – Алма-Ата: Наука, 1972. – 494 с.
- Сулейменов Р.Б. Особенности развития науки, образования и культуры на различных этапах социалистического строительства в Казахстане // Материалы Международного семинара ЮНЕСКО. – М., 1987. – С.117-120
- Турлыбекова А.М. Национальная политика в области образования в Казахстане в послевоенные годы // Абай атынд. ҚазҰПУ хабаршысы. – 2016. – С.67-71.

References

- AkademiyanáykRespýbliki Kazahstan. Hronikasobyty /Sost.: kand. biol. náykN.V. Niretina, I.V. Radchenko. Náych. red. kand. biol. náykN.V. Niretina. Otv. red. K.K. Abýgalieva. Bibliogr. red. T.V. Vdovýhina, O.P. Bravach. - Almaty, 2007. – 173 s.
- Direktivypopiatomý piatiletnemý planý razvitiiaSSSRna 1951-1955 gody. ÝtverjdenyHIHsezdomVKP (b) 5-14 oktiabria 1952 g. // KPSSvrezoliýtsiiah i resheniiahsezdov, konferentsii i plenýmovTsK. 1946-1955. – M.: Politizdat,1986. – T.8. – S. 362-364.
- Zadorojny G.K. Shkoly Kazahstana (1946-1970 gg.). – Alma-Ata: Náyka, 1975. – 246 s.
- Zýbkova E.Íy. Poslevoennoe sovetskoe obestvo: politika i povsednevnost. 1945-1953. – M.: Rossiiskaa politicheskaa entsiklopedia, 1999. – 230 s.
- Kazahstan v poslevoennye gody (1946-1953) [Elektronny resýrs] // Obrazovatelny portal Kazahstana: sait. – URL: <http://www.spishi.kz/1099-kazakhstan-v-poslevoennye-gody-1946-1953.html> (data obraeniia 21.11.2020).
- Qazaq KSR tarhy. Ejelgi dáýirden búgingi kúnge dein. – Almaty: Gylym, 1943.
- QR OMA. 1692-q., 1-t., 996-is, 21-21-q. pp.
- QR PA. 1692-q., 2-t., 619-is, 34-35-pp.
- QR PA. 708-q., 109-t., 6-is, 2-13-pp.
- QR PA. 708-q., 121-t., 248-is, 1-2-pp.
- QR PA. 708-q., 31-t., 1499-is, 26-28- pp.
- QR PA. 708-q., 31-t., 1499-is, 58-59-pp.
- QR PA. 708-q., 31-t., 1499-is, 66-68-pp.
- Orjanova Ý.K. Sotsialno-kýltýrnoe razvitie kýrdskoi diaspori v Kazahstane (1937-2000 gg.): diss. ... kand.istor.náyk. – Almaty, 2006. – 120 s.
- Pedagogicheskaa entsiklopedia: v 4 t. / gl. red. I. A. Kairov i F. N. Petrov. – M.: «Sovetskaa entsiklopedia», 1965. – T. 2.
- Ris L.E. Kýltýrnaia jizn nemetskogo naselenia Kazahstana (1955-1985 gg.): diss. ... kand. istor. náyk. – Alma-Ata, 1991. – 207 s.
- Sembaev A.I. Istoria razvitiia sovetskoi shkoly v Kazahstane. – Alma-Ata, 1962. – 365 s.
- Sýleimenov R.B. Veliki Oktabr i kýltýrnye preobrazovaniia v Kazahstane.– Alma-Ata: Náyka, 1987. – 88 s.
- Sýleimenov R.B. Leninskie idei kýltýrnoi revolýtsii i ih osýestvlenie v Kazahstane: (Ist. opyt razvitiia sots. kýltýry nar., minovavshih stadiý kapitalizma). –Alma-Ata: Náyka, 1972. – 494 s.
- Sýleimenov R.B. Osobennosti razvitiia náyki, obrazovaniia i kýltýry na razlichnyh etapah sotsialisticheskogo stroitelstva v Kazahstane // Materialy Mejdýnarodnogo seminará IýNESKO. – M., 1987. – S.117-120
- Týrlybekova A.M. Natsionalnaia politika v oblasti obrazovaniia v Kazahstane v poslevoennye gody // Abai atynd. QazUPÝ habarshysy. – 2016. – S.67-71.

МАЗМҰНЫ

Абдукадыров Н.М., Акынова А.П. ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДА БАТЫРЛАР ИНСТИТУТЫ ЖӘНЕ ОСМАН ИМПЕРИЯСЫНДА ЯНЫЧАРЛАР ӘСКЕРИ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚЫЗМЕТІ (XV-XVIII ғғ.).....	5
Алдажұманов Қ.С., Шілдебай С.Қ., Асанова С.Ә. ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОҒЫС КЕЗІНДЕГІ ТАРИХЫНАН (1941-1945).....	17
Ахмет А.Қ., Шотанова Ғ.А., Қозыбақова Ф.А. ЭТНОГРАФ-ҒАЛЫМ САЛЫҚ БАБАЖАНОВ.....	32
Әбсадық А.А. КЕЙКІ МЕРГЕН: ХАЛЫҚТЫҚ БАЯНДАУЛАР ЖӘНЕ ЖАЗБА ДЕРЕКТЕР	44
Әбсадық А.А., Исенов Ө.И. КЕЙКІ БАТЫР: ЖЫЛАНШЫҚ-ЖАЛАУЛЫДАҒЫ ҚАНДЫ ОҚИҒА	57
Әпендиев Т.Ә. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АУЫЛ ТҮРҒЫНДАРЫНЫҢ САНДЫҚ КӨРСЕТКІШІ БОЙЫНША ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕР.....	69
Байдалы Р.Ж. 1930-ЖЫЛДАРДАҒЫ АШАРШЫЛЫҚ КЕЗІНДЕГІ ОРТА АЗИЯ РЕСПУБЛИКАЛАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ БОСҚЫНДАРЫ.....	78
Батырхан Б.Ш., Жүзбаева Ұ.Д. «ТАҚУИМ ӘЛ-БҰЛДАН» ДЕРЕККӨЗІНДЕГІ ЖЕРОРТА ТЕҢІЗІ АРАЛДАРЫ ЖӘНЕ АТЛАНТ МҰХИТЫНЫҢ ТАРИХИ ГЕОГРАФИЯСЫ.....	91
Бисембаева Л.А. ТАУАР-АҚША ҚАТЫНАСТАРЫ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЖЕТІСУ ҚАЗАҚТАРЫ (XIX ғасырдың II жартысы – XX ғасырдың басы).....	100
Борбасов С.М. ТӘУЕЛСІЗ МЕМЛЕКЕТ ПАРАДИГМАСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ДАМУ ДИАЛЕКТИКАСЫ.....	110
Ескеева М.Қ. ТҮРКІ ТІЛДЕРІНІҢ ТАРИХИ КЛАССИФИКАЦИЯСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ТІЛІ.....	131
Жұмаділ А.Қ., Өжкенов Е.М., Жұмаділ М.Т. ДАЛАЛЫҚ ЭЛИТА: БИЛЕУШІЛЕРДІҢ, БИЛЕУШІ ӘУЛЕТ ПЕН ТАЙПАЛАРДЫҢ ШЫҒУ ТЕГІНІҢ КИЕЛІЛІГІ ЖӨНІНДЕ.....	142
Жүгенбаева Ғ.С. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІКТІ САҚТАУ ЖОЛЫНДАҒЫ КҮРЕСІНІҢ ТАРИХИ ДЕРЕКТЕРІ.....	156
Жүнісбаев А., Алдажұманов Қ., Шілдебай С. СОҒЫС ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ АТТЫ ӘСКЕРИ ҚҰРАМАЛАРЫ (1941-1945): 81, 96 және 105 атты әскер дивизияларының материалдары бойынша	168
Иембекова М.О. ҚАЗАҚСТАН МЕН ҚЫРҒЫЗСТАН АРАСЫНДАҒЫ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ҚАЗІРГІ ДАМУ ДЕҢГЕЙІ ЖӘНЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	191
Ильясова З.С. АКАДЕМИК Б.Е. КӨМЕКОВ ЖӘНЕ ОНЫҢ ОТАНДЫҚ ДЕРЕКТАНУ ҒЫЛЫМЫНА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ.....	206
Исенов О.И. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ 30-ЖЫЛДАРДАҒЫ АШАРШЫЛЫҚ: ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ АТАМЕКЕНЕН КӨШУІ.....	218
Кабдушев Б., Шілдебай С. ҮКІМЕТ ТӨРАҒАСЫ Н. НҰРМАҚОВ ЖӘНЕ МАЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫН ҚАЛПЫНА КЕЛТІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	231
Қабыл А.Ә. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ XVIII Ғ. СОҢЫ МЕН XX ҒАСЫР БАСЫНДАҒЫ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТЫ ОҚЫТУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	248
Қаипбаева А.Т. МАХАМБЕТ ӨТЕМІСҰЛЫ – ҰЛТ АЗАТТЫҒЫ ЖОЛЫНДАҒЫ КҮРЕСКЕР ТАРИХИ ТҰЛҒА.....	260

Қали А.Н. ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДЫҢ «БӘРІ ДЕ МАЙДАНҒА, БӘРІ ДЕ ЖЕҢІС ҮШІН!» ҰРАНЫМЕН ЖЕҢІСКЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ (Жамбыл облысының мысалында).....	274
Қали А.Н. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СОҒЫСТАН КЕЙІНГІ ЖЫЛДАРДАҒЫ САУАТТЫЛЫҚ ПЕН БІЛІМ ДЕҢГЕЙІ (1946-1955).....	287
Қозыбаева М.М. XX ғ. 30-ШЫ ЖЖ. БАСЫНДАҒЫ АШАРШЫЛЫҚ КЕЗЕҢІНДЕ БАТЫС СІБІР АУМАҒЫНДАҒЫ ҚОНЫС АУДАРУШЫЛАРЫ.....	304
Қоңқабаева Н.Н. ОРТАҒАСЫРЛЫҚ АТ-ТУХФА ҚОЛЖАЗБАСЫНА ТАРИХИ-ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ СИПАТТАМА	313
Маргулан Д.А., Маргулан А.С. XVIII ғ. ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІН САҚТАП ҚАЛУДАҒЫ ОЛЖАБАЙ БАТЫРДЫҢ РӨЛІ	324
Мұхатова О.Х. АЛАШ АРДАҚТЫСЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ТУРАСЫНДАҒЫ ОЙЛАРЫ	334
Нагимов Ш.Н., Бердыгужин Л.Б., Жумабаева Э., Молдашева С.К. АТЫРАУ ӨЛКЕСІ ПЕДАГОГТАРЫНЫҢ ӨНЕГЕЛІ ЖОЛЫ: САУАТСЫЗДЫҚТАН ОРТА МЕКТЕПКЕ.....	345
Оспанов Н.М. ҰЛЫ ДАЛА КӨШПЕНДІЛЕРІ МЕН КӨНЕ ЖӘНЕ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ КОРЕЙ МЕМЛЕТТЕРІ БАЙЛАНЫСТАРЫНЫҢ ТАРИХНАМАСЫ.....	358
Рамазанова Ф.С., Какенова З.К. КЕҢЕСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ-ТІЛДІК ҚҰРЫЛЫС ТАРИХЫНАН: ЛАТЫН ӨЛПБІИ ҮШІН КҮРЕС.....	368
Рүстемов С.К., Оразов Р.Е. МҰСЫЛМАНДЫҚ ҚОЗҒАЛЫС ЖӘНЕ ҚАЗАҚТАР.....	385
Садвокасова З.Т. ҚАЗАҚТАР АРАСЫНДА ПРАВОСЛАВИЕЛІК УАҒЫЗ (XIX – XX ғасырдың басы).....	399
Сатанов А.Б. ҚАШЫҚТАН БІЛІМ БЕРУДІҢ ҚАЛЫПТАСУ ЖӘНЕ ДАМУ ТАРИХЫ: ФЕНОМЕНОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ	411
Серубаева А.Т. Ш. УӘЛИХАНОВ ЗЕРТТЕУЛЕРІНДЕГІ ШЫҒЫС ТҮРКІСТАННЫҢ ЭТНИКАЛЫҚ-САЯСИ ТАРИХЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	431
Стамшалов Е.И. АРАЛТӨБЕ КӨТЕРІЛІСІ: ТАРИХЫ МЕН ТАҒЫЛЫМЫ.....	443
Тусупов А.Р. ЕЖЕЛГІ ТҮРКІЛЕРДІҢ САЯСИ АНТРОПОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ КӨШПЕЛІ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІНІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ	458
Ужкенов Е.М., Шотанова Ғ.А. РЕВОЛЮЦИЯҒА ДЕЙІНГІ РЕСЕЙ ТАРИХНАМАСЫНЫҢ АЙНАСЫНДАҒЫ САРАЙШЫҚ ЖӘНЕ АҚТӨБЕ ТАРИХЫ.....	472
Шакенов С.Т., Ерғабылов А.Е. ҚАЛБА-НАРЫМ ӨҢІРІНДЕГІ ҚОЛА ДӘУІРІ ЕСКЕРТКІШТЕРІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ТАРИХЫНА ҚЫСҚАША ШОЛУ (1991 жылға дейін).....	484
Шотанова Ғ.А., Ужкенов Е.М., Джумағалиева К.В. ОТАНДЫҚ ЖӘНЕ СЫРТҚЫ ТАРИХНАМАДАҒЫ ЖӘНГІР ХАНДЫҢ БАСҚАРУ САЯСАТЫ БАҒЫНДАҒЫ ОБРАЗЫ	495
Шілдебай С., Кабдушев Б., Жұмағатов Д. КЕҢЕСТІК ҚАЗАҚСТАН: ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ ІС ЖҮРГІЗУДІ ЕНГІЗУ ТАРИХЫНАН	507

СОДЕРЖАНИЕ

Абдукадыров Н.М., Акынова А.П. ИНСТИТУТ БАТЫРОВ В КАЗАХСКОМ ОБЩЕСТВЕ И ФУНКЦИИ ЯНЫЧАРСКОЙ ВОЕННОЙ СИСТЕМЫ В ОСМАНСКОЙ ИМПЕРИИ (XV-XVIII вв.).....	5
Алдажуманов К.С., Шилдебай С.К., Асанова С.А. ИЗ ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА ВОЕННОГО ВРЕМЕНИ (1941-1945).....	17
Ахмет А.К., Шотанова Г.А., Козыбакова Ф.А. УЧЕННЫЙ-ЭТНОГРАФ САЛЫК БАБАЖАНОВ.....	32
Абсадык А.А. КЕЙКИ МЕРГЕН: НАРОДНЫЕ ПРЕДАНИЙ И ПИСЬМЕННЫЕ ИСТОЧНИКИ.....	44
Абсадык А.А., Исенов О.И. КЕЙКИ БАТЫР: КРОВАВОЕ СОБЫТИЕ НА ЖЫЛАНШЫК-ЖАЛАУЛЫ.....	57
Апендиев Т.Ә. ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ ПОКОЛИЧЕСТВЕННОМУ ПОКАЗАТЕЛЮ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ В 1945-1955 гг.....	69
Байдалы Р.Ж. КАЗАХСКИЕ БЕЖЕНЦЫ В РЕСПУБЛИКАХ СРЕДНЕЙ АЗИИ ВО ВРЕМЯ ГОЛОДА 1930-Х ГОДОВ.....	78
Батырхан Б.Ш., Жузбаева У.Д. ИСТОРИЧЕСКАЯ ГЕОГРАФИЯ ОСТРОВОВ СРЕДИЗЕМНОГО МОРЯ И АТЛАНТИЧЕСКОГО ОКЕАНА В ИСТОЧНИКЕ «ТАКВИМ АЛЬ-БУЛЬДАН».....	91
Бисембаева Л.А. ЖЕТЫСУЙСКИЕ КАЗАХИ В УСЛОВИЯХ ТОВАРНО-ДЕНЕЖНЫХ ОТНОШЕНИЙ (вторая половина XIX - начало XX века).....	100
Борбасов С.М. ПАРАДИГМА НЕЗАВИСИМОГО ГОСУДАРСТВА И ДИАЛЕКТИКА ЕГО РАЗВИТИЯ.....	110
Ескеева М.Қ. КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК В ИСТОРИЧЕСКОЙ КЛАССИФИКАЦИИ ТЮРКСКИХ ЯЗЫКОВ	131
Жумадил А.К., Ужкенов Е.М., Жумадил М.Т. СТЕПНАЯ ЭЛИТА: О САКРАЛЬНОМ ПРОИСХОЖДЕНИИ ПРАВЯЩИХ ПЛЕМЕН, ДИНАСТИЙ И ПРАВИТЕЛЕЙ.....	142
Жугенбаева Г.С. ИСТОРИЧЕСКИЕ ИСТОЧНИКИ О БОРЬБЕ ЗА НАЦИОНАЛЬНУЮ ИДЕНТИЧНОСТЬ КАЗАХСКОГО НАРОДА.....	156
Джунисбаев А., Алдажуманов К., Шилдебай С. КАВАЛЕРИЙСКИЕ СОЕДИНЕНИЯ КАЗАХСТАНА В ГОДЫ ВОЙНЫ (1941-45): по материалам 81-й, 96-й и 105-й кавалерийских дивизий	168
Иембекова М.О. СОВРЕМЕННЫЙ УРОВЕНЬ РАЗВИТИЯ И ПРОБЛЕМЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ КАЗАХСТАНОМ И КЫРГЫЗСТАНОМ.....	191
Ильясова З.С. АКАДЕМИК Б.Е.КУМЕКОВ И ЕГО ВКЛАД В ОТЕЧЕСТВЕННОЕ ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ.....	206
Исенов О.И. ГОЛОД 30-Х ГОДОВ В КАЗАХСТАНЕ: ОТКОЧЕВКА КАЗАХОВ ИЗ СТРАНЫ.....	218
Кабдушев Б., Шилдебай С. ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ПРАВИТЕЛЬСТВА Н. НУРМАКОВ И ПРОБЛЕМЫ ВОССТАНОВЛЕНИЯ СКОТОВОДЧЕСКОГО ХОЗЯЙСТВА.....	231
Кабыл А.А. ОСОБЕННОСТИ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНО- ОСВОДИТЕЛЬНОГО ДВИЖЕНИЯ КОНЦА XVIII- НАЧАЛА XX ВЕКОВ В КАЗАХСТАНЕ.....	248
Каипбаева А.Т. МАХАМБЕТ УТЕМИСОВ – ИСТОРИЧЕСКАЯ ЛИЧНОСТЬ, БОРЕЦ ЗА НАЦИОНАЛЬНОЕ ОСВОБОЖДЕНИЕ.....	260

Кали А.Н. ВКЛАД КАЗАХСТАНЦЕВ В ДОСТИЖЕНИЕ ПОБЕДЫ ПОД ДЕВИЗОМ «ВСЕ ДЛЯ ФРОНТА, ВСЕ ДЛЯ ПОБЕДЫ!» (На примере Жамбылской области).....	274
Кали А.Н. УРОВЕНЬ ГРАМОТНОСТИ И ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ В ПОСЛЕВОЕННЫЕ ГОДЫ (1945-1955 гг.)....	287
Козыбаева М.М. КАЗАХСКИЕ ОТКОЧЕВНИКИ НА ТЕРРИТОРИИ ЗАПАДНОЙ СИБИРИ В ПЕРИОД ГОЛОДА НАЧАЛА 30-Х ГГ. XX В.....	304
Конкабаева Н.Н. ИСТОРИКО-ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ОПИСАНИЕ СРЕДНЕВЕКОВОМУ МАНУСКРИПТУ АТ-ТУХФА	313
Маргулан Д.А., Маргулан А.С. РОЛЬ ОЛЖАБАЙ БАТЫРА В СОХРАНЕНИИ КАЗАХСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В XVIII В.....	324
Мухагова О.Х. МЫСЛИ ДЕЯТЕЛЯ АЛАШ ОБ ОБРАЗОВАНИИ.....	334
Нагимов Ш.Н., Бердыгужин Л.Б., Жумабаева Э. Молдашева С.К. СЛАВНЫЙ ПУТЬ ПЕДАГОГОВ АТЫРАУСКОГО КРАЯ: ШКОЛ: ОТ ЛИКБЕЗА ДО СРЕДНИХ ШКОЛ.....	345
Оспанов Н.М. ИСТОРИОГРАФИЯ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ КОЧЕВНИКОВ ВЕЛИКОЙ СТЕПИ С ДРЕВНИМИ И СРЕДНЕВЕКОВЫМИ КОРЕЙСКИМИ ГОСУДАРСТВАМИ.....	358
Рамазанова Ф.С., Какенова З.К. К ИСТОРИИ НАЦИОНАЛЬНО-ЯЗЫКОВОГО СТРОИТЕЛЬСТВА В СОВЕТСКОМ КАЗАХСТАНЕ: БОРЬБА ЗА ЛАТИНСКИЙ АЛФАВИТ.....	368
Рустемов С.К., Оразов Р.Е. МУСУЛЬМАНСКОЕ ДВИЖЕНИЕ И КАЗАХИ.....	385
Садвокасова З.Т. ПРАВОСЛАВНАЯ ПРОПОВЕДЬ СРЕДИ КАЗАХОВ (XIX - начало XX веков).....	399
Сатанов А.Б. ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ДИСТАНЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ.....	411
Серубаева А.Т. ПРОБЛЕМЫ ЭТНИКО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИСТОРИИ ВОСТОЧНОГО ТУРКЕСТАНА В ИССЛЕДОВАНИЯХ Ш. УАЛИХАНОВА.....	431
Стамшалов Е.И. АРАЛТЮБИНСКОЕ ВОССТАНИЕ: УРОКИ И ИСТОРИЯ.....	443
Тусупов А.Р. ПОЛИТИЧЕСКАЯ АНТРОПОЛОГИЯ И СПЕЦИФИКА КОЧЕВОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ ДРЕВНИХ ТЮРОК.....	458
Ужкенов Е.М., Шотанова Г.А. ИСТОРИЯ САРАЙЧИКА И АКТОБЕ В ЗЕРКАЛЕ РОССИЙСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ДОРЕВОЛЮЦИОННОГО ПЕРИОДА.....	472
Шакенов С.Т., Ергабылов А.Е. КРАТКИЙ ОБЗОР ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ ПАМЯТНИКОВ ЭПОХИ БРОНЗЫ В КАЛБА-НАРЫМСКОМ РЕГИОНЕ.....	484
Шотанова Г.А., Ужкенов Е.М., Джумагалиева К.В. ОБРАЗ ДЖАНГИР ХАНА В ПОЛИТИКЕ УПРАВЛЕНИЯ СТЕПЬЮ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ ИСТОРИОГРАФИИ.....	495
Шилдебай С., Кабдушев Б., Жуматов Д. СОВЕТСКИЙ КАЗАХСТАН: ИЗ ИСТОРИИ ВВЕДЕНИЯ ДЕЛОПРОИЗВОДСТВА НА КАЗАХСКОМ ЯЗЫКЕ.....	507

CONTENTS

Abdukadyrov N.M., Akynova A.P. INSTITUTE OF BATYRS IN KAZAKH SOCIETY AND FUNCTIONS OF THE JANISSARIES MILITARY SYSTEM IN THE OTTOMAN EMPIRE (XV-XVIII centuries).....	5
Aldazhumanov K., Shildebay S², Assanova S. FROM THE HISTORY OF KAZAKHSTAN IN WARTIME (1941-1945).....	17
Ahmet A.K., Shotanova G.A., Kozybakova F.A. ETHNOGRAPH-ALYM SALYK BABAZHANOV.....	32
Absadyk A.A. KEIKI MERGEN: FOLK TRADITIONS AND WRITTEN SOURCES.....	44
Absadyk A.A., Issenov O.I. KEIKI BATYR: BLOODY EVENT ON ZHYLANSHYK- ZHALAULY.....	57
Apendiyev T.A. DEMOGRAPHIC PROCESSES IN QUANTITATIVE TERMS OF THE RURAL POPULATION IN KAZAKHSTAN IN 1945-1955.....	69
Baidaly R.Zh. KAZAKH REFUGEES IN THE REPUBLICS OF CENTRAL ASIA DURING THE HUNGER OF THE 1930S.....	78
Batyrkhan B.Sh., Zhuzbayeva U.D. HISTORICAL GEOGRAPHY OF THE ISLANDS OF THE MEDITERRANEAN SEA AND THE ATLANTIC OCEAN IN THE SOURCE «TAQWIM AL-BULDAN».....	91
Bissembayeva L.A. THE ZHETSU KAZAKHS IN THE CONTEXT OF A COMMODITY AND MONEY RELATIONSHIP (SECOND HALFOF19 TH CENTURY -EARLY 20 TH CENTURY).....	100
Borbassov S.M. THE PARADIGM OF AN INDEPENDENT STATE AND THE DIALECTICS OF ITS DEVELOPMENT.....	110
Yeskeyeva M.K. KAZAKH LANGUAGE IN THE HISTORICAL CLASSIFICATION OF THE TURKIC LANGUAGES.....	131
Zhumadil A.K., Uzhkenov E.M., Zhumadil M.T. THE STEPPE ELITE: ON THE TITULAR ORIGIN OF RULING TRIBES, DINASTIES AND RULERS.....	142
Zhugenbayeva G. HISTORICAL SOURCES ON THE STRUGGLE FOR THE NATIONAL IDENTITY OF THE KAZAKH PEOPLE.....	156
Junisbayev A., Aldazhumanov K., Shildebay S. CAVALRY UNITS OF KAZAKHSTAN DURING THE WAR (1941-1945): based on materials of the 81 st , 96 th and 105 th cavalry divisions.....	168
Iyembekova M.O. CURRENT LEVEL OF THE DEVELOPMENT AND PROBLEMS OF RELATIONS BETWEEN KAZAKHSTAN AND KYRGYZSTAN	191
Ilyassova Z.S. ACADEMICIAN B. KUMEKOV AND HIS CONTRIBUTION TO DOMESTIC RESOURCE STUDIES.....	206
Issenov O.I. FAMINE OF THE 1930s IN KAZAKHSTAN: THE MIGRATION OF KAZAKH FROM THE COUNTRY.....	218
Kabdushev B., Shildebay S. CHAIRMAN OF THE GOVERNMENT N. NURMAKOV AND THE PROBLEMS OF RESTORING THE LIVESTOCK FARMING.....	231
Kabyl A.A. FEATURES OF THE THEORY AND PRACTICE OF TEACHING THE NATIONAL LIBERATION MOVEMENT OF THE LATE 18 th – EARLY 20 th CENTURIES IN KAZAKHSTAN.....	248
Kaipbaeva A.T. MAKHAMBET UTEMISOV – A HISTORICAL FIGURE, NATIONAL LIBERATION FIGHTER.....	260
Kali A.N. CONTRIBUTION OF KAZAKHSTANIS TO ACHIEVING VICTORY UNDER THE MOTTO «EVERYTHING FOR THE FRONT, EVERYTHING FOR VICTORY!» (ON THE EXAMPLE OF ZHAMBYL REGION).....	274
Kali A.N. THE LEVEL OF LITERACY AND EDUCATION IN KAZAKHSTAN IN THE POST-WAR YEARS (1945-1955).....	287

Kozybayeva M.M. KAZAKH MIGRANTS IN THE TERRITORY OF WESTERN SIBERIA IN THE PERIOD OF EARLY 1930-ies FAMINE.....	304
Konkabayeva N.N. АЛАШ АРДАҚТЫСЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ТУРАСЫНДАҒЫ ОЙЛАРЫ.....	313
Margulan D.A., Margulan A.S. OLZHABAI BATYR'S ROLE IN CONSERVATION KAZAKH STATEHOOD IN THE XVIII C.....	324
Mukhatova O.Kh. THOUGHTS OF THE ALASH LEADER ABOUT EDUCATION	334
NagimovSh.N., Berdyguzhin L.B., Zhumabayeva E., Moldasheva S.K. THE GLORIOUS PATH OF THE TEACHERS OF THE ATYRAU REGION:FROM LITERACY CLASSES TO SECONDARY SCHOOLS	345
Ospanov N. HISTORIOGRAPHY OF THE RELATIONSHIPS BETWEEN THE NOMADS OF THE GREAT STEPPE WITH THE ANCIENT AND MEDIEVAL KOREAN STATES	358
Ramazanova F.S., Kakenova Z.K. ON THE HISTORY OF NATIONAL-LANGUAGE CONSTRUCTION IN SOVIET KAZAKHSTAN: FIGHT FOR THE LATIN ALPHABET.....	368
Rustemov S.K., Orazov R.E. THE MUSLIM MOVEMENT AND THE KAZAKHS.....	385
Sadvokassova Z.T. ORTHODOX PREACHING AMONG KAZAKHS (second half of the XIX-early XX centuries).....	399
Satanov A.B. HISTORY OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF DISTANCE EDUCATION: PHENOMENOLOGICAL RESEARCH.....	411
Serubayeva A.T. ISSUES OF ETHNIC AND POLITICAL HISTORY OF EAST TURKESTAN IN THE RESEARCH BY SH. UALIKHANOV.....	431
Stamshalov E.I. ARALTYUBES REBELLION: HISTORY AND LESSONS.....	443
Tussupov A.R. POLITICAL ANTHROPOLOGY AND SPECIFICITY OF THE NOMADIC STATEHOOD OF THE ANCIENT TURKS.....	458
Uzhkenov E.M., Shotanova G.A. HISTORY OF SARAYCHIK AND AKTOBE IN THE MIRROR OF RUSSIAN HISTORIOGRAPHY OF THE PRE-REVOLUTIONARYPERIOD.....	472
Shakenov S.T., Yergabylov A.E. BRIEF OVERVIEW OF THE HISTORY OF STUDYING BRONZE AGE MONUMENTS IN THE KALBA-NARYM REGION.....	484
Shotanova G.A., Uzhkenov E.M., Dzhumagalieva K.V. THE IMAGE OF JANGIR KHAN IN GOVERNANCE POLICY TOWARDS THE STEPPE IN DOMESTIC AND FOREIGN HISTORIOGRAPHY.....	495
Shildebay S., Kabdushev B., Zhumatov D. SOVIET KAZAKHSTAN: FROM THE HISTORY OF THE INTRODUCTION OFFICE WORK IN KAZAKH LANGUAGE.....	507

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2020. 4(24)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 15.12.2020.
Пішімі 70x100/16. Баспа табағы 26,6.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМКТел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru.
Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй